

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2015. november / XXVII. évfolyam 9. szám

ELŐFIZETÉSI
AKCIÓ!

SZOMBAT

**Az iszlám
Európában**

**Beszélgetés
Clara Royer-val,
Uri Asaffal**

**Zsidó százalékok
reneszánsza**

**Gantner Ádám:
A szobapincér**

Feltör a múlt

Interjú Gárdos Péterrel

MÚLTIDÉZÉS KÉPEKBEN

Bontás és építés: lebontott Nemzeti Színház, épülő híd, metró, aluljáró és felüljáró. Sorozatunk legújabb kötetében a szocializmus változtatási dühét tárjuk az olvasó elé.

Keresse a hírlapárusoknál és az Alexandra könyvesboltokban, vagy rendelje meg kedvezményes áron, 790 forintért a www.lapcentrum.hu oldalon.

NÉPSZABADSÁG

TARTALOM

4 | BEVÁNDORLÁS

Mika Klára:
Veszélyes lejtőn
– Iszlám közösségek
Európában

8 | EGYSZÁZALÉKOS TORTASZELET

Seres Attila:
Zsidó százalékok
reneszánsza

10 | FORGATÓKÖNYV

„A Saul fia egy hosszú
folyamat eredménye”
Clara Royer-val beszélget
Szentgyörgyi Rita

14 | SZEMTANÚK

Feltör a múlt
– Gárdos Péterrel beszélget
Szentgyörgyi Rita

18 | MAGYAR HÁZAK

Maleczki Yakov:
Száz kapu

22 | ÚJRAFORDÍTÁS

„Azért fordítottam le,
hogy magam is jobban
megértsem”
Uri Asaffal beszélget
Gadó János

24 | BOTCSINÁLTA PRÓFÉTA

Joná
(Jónás könyve)

26 | ISMÉTLÉS

Misna – Bráchot
(Áldások)

29 | FŐRABBI

Huszár Mihály:
„A Ti zsidó lelketekben,
a Ti igaz magyar
szívetekben...”
Löwy Adolf, Marcali utolsó
főrabbi

32 | HÁZIZSIDÓ

Gantner Ádám:
A szobapincér
(Részlet a regényből)

34 | MAGYARZSIDÓ

Végtelen levél,
örök mementóul
Győri György:
Megmeneküléseim
– *Hosszú levél unokáimnak*

10–13. CLARA ROYER
A SAUL FIÁRÓL

2015. november
5776. chesván-kiszlévA Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer**Szerkesztőbizottság:**Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamar Józ-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás**Szerkesztőség:**Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Muraközi Zsóka szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek**Állandó külső munkatársak:**Uri Asaf, Csáki Márton
Krausz Viktória, Németh Ványi Klári
Pályi Márk, Seres Attila
Szarka Zsuzsanna
Vári György, Várnai Pál**A megjelenést támogatja:**Amerikai Joint Magyarországi
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány
Nemzeti Kulturális Alapprogram

MINISZTERELNÖKSÉG

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlapfotó: Czirják Pál

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2015. október 16-ánSzerkesztőség és kiadóhivatal:
Bálint Ház1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon/fax: (36-1) 311-6665Lapunk e-mail címe:
info@szombat.orgCímünk az interneten:
http://www.szombat.orgEgyéves előfizetői díj: 5950 Ft
Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlánLapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:

Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Mika Klára

VESZÉLYES
LEJTŐN

Iszlám közösségek Európában

Dzsihadista hálózatok szövök be Európát, a radikális iszlám nézetei hódítanak a vendégmunkások leszármazottai körében. Szüleiket még a II. világháború utáni konjunktúra és gazdasági csoda, a befogadó országok vezetése és egy jobb élet reménye csábított a kontinensre.

Theo van Gogh gyilkosa, a toulouse-i zsidó iskola előtti vérengzés elkövetője, a Charlie Hebdo szerkesztőségének lemezszárlói, a párizsi kóser szupermarket és a koppenhágai zsinagóga magányos merénylői, a főnökét lefejező lyoni férfi, a madridi és londoni robbantók, stb. egytől-egyig bevándorlók európai földön született, nevelkedett és (papíron legalábbis) teljes egyenjogúságot élvező gyermekei/unokái voltak.

Az iszlamista ideológia motiválta terroristamadások, a bevándorolt muszlimok által elkövetett köztörvényes bűncselekmények mértékének növekedése, a muszlimok lakta negyedek *slumosodása*, a körükben tapasztalható társadalmi elégedetlenség és szegregáció, s legutóbb

az Európába bezúduló, s itt letelepedni szándékozó – túlnyomórészt muzulmán vallású – menekültek/bevándorlók befogadásának dilemmája mind az iszlám és Európa viszonyának kérdésköréhez vezet bennünket.

Az elkülönülésnek, szembenállásnak vannak vallási és kulturális vetületei, de ugyanúgy politikai, gazdasági és társadalmi dimenzió is.

*A moszlim lakosság
a nagyvárosokban
koncentrálódik*

19-20 millióra tehető a jelenlegi muszlim népesség száma az Európai Unióban, akik a lakosság 6%-át képviselik.¹

Számarányuk 10% alatt van Berlinben (9%) és Hamburgban (6,4%).

10 és 20% között van Bécsben (12,5%), Londonban (12,4%, de itt egyes városrészekben, mint Newham és Tower Hamlets arányuk meghaladja a 30%-ot), Pá-

Kedves Támogatóink!

Köszönjük a Szombat Alapítvány számára tett 1%-os felajánlásokat!

Ennek köszönhetően 127 174 Ft folyt be a 2014. évi személyi jövedelemadóból, melyet működési kiadásokra fordítunk.

A Szombat szerkesztősége

rizsban (15%), Koppenhágában (12,6%) és Rotterdamban (13%).

20% feletti muszlim népességet számoló városok: Birmingham (21,8%), Amsterdam (24%), Malmö (25%) és Stockholm (20%).²

30% felett: Marseille (33%), Brüsszel (33%), s Roubaix-ben (Franciaország) arányuk már meghaladja az 50%-ot, tehát többségbe kerültek.³

Marokkóiak, törökök, irániak...

Nem lehet egy kalap alá venni az európai muszlimokat és általánosítva beszélni róluk. Az európai muszlim közösségek rendkívül heterogének: tagjaik

ták el. Az egyes országokon belül sem alkotnak egységes csoportot: Nagy-Britanniában az arabok és a pakisztáni bevándorlók elkülönülve élnek egymástól, Németországban a török közösség látványosan elhatárolódik a kurdokétól. Franciaországban az algériaiak folyamatos tüzfészket jelentenek, ellenben a török közösség viselkedése kifejezetten példaértékű: nagyon igyekeznek beilleszkedni.⁴

Ami közös ezekben a muszlim közösségekben, hogy túlnyomó részt gazdasági okokból kerültek Európába a volt gyarmati országokból az 50-es, 60-as években. A II. világháborút követő újraépítés generálta munkaerőhiány kielégítésére vendégmunkásként érkeztek, hogy pénzt keressenek, s azt hazautalják. Kezdetekben sem a migránsok, sem

a vendégmunkások további beáramlását, mert a pangás miatt már nem volt rájuk szükség. A megszorításoknak azonban előre nem látott következményei lettek. A külföldi munkaerő beáramlása ugyan csökkent, de a bevándorlás lendülete nemhogy alábbhagyott, hanem felerősödött. A korlátozásról szóló első javaslatok felröppenése és azok végrehajtása között a vendégmunkások igyekeztek állandó tartózkodási engedélyt szerezni, és családjegyesítés révén minél hamarabb bejuttatni a kiterjedt familiát, mielőtt bezárulnak Európa kapui. Ebben a hullámban már olyan bevándorlók jöttek az anyaországokból, akik jelentős részben inaktívak, vagyis eltartottak voltak. Róluk és a megnövekedett igényekről, mint iskoláztatás, egészségügyi ellátás, megfelelő lakhatási feltételek biztosítása, imahelyek létrehozása, mecsetek építése, már főként a befogadó országok adófizetői gondoskodnak.⁵

Munkanélküliség, identitásválság

A 80-as és 90-es években a multinacionális nagyvállalatok, amelyek felszívói voltak az időközben letelepedett vendégmunkás tömegnek, olcsóbb munkaerőt keresve kitelepültek Ázsiába. Következményként rengeteg ember az utcára került, ami társadalmi elégedetlenséget szült; feszültséget és intoleranciát idézett elő a muszlim közösségek körében és a többségi társadalmakban is. Egyes bevándorlóknak sikerült érvényesülni, felfelé mozdulni a társadalomban, de döntő többségük – főleg az alacsonyabb képzettséggel rendelkező rétegek – egyre elégedetlenebbek lettek; számukra nem vált valósággá az európai álom.

A bevándorlók egy részének gazdasági szempontból nem jött be Európa, a második és harmadik nemzedék pedig, elvágyva gyökereiktől még identitásválságba is került. Az első nemzedék az új közegben, a társadalmi érvényesülés érdekében a befogadó nemzethez közelített, a helyi kultúrához és elvárásokhoz idomult. Egy el-

Izrael-ellenes tüntetés – a moszlimok és az európai baloldal közös platformja

különbőle eredetű, kultúrájú, bőrszínű, eltérő civilizációs rétegződésű, társadalmi helyzetű és beilleszkedési formában működő közösségek tagjai. Köztük nincsen kohézió; Nyugat-Európa muzulmán közösségei egymástól függetlenek; nem alkotnak egységes vallási szervezetet, az iszlámhoz is ki-kí szájíze szerint viszonyul. Nincs közös nyelvük, illetve a befogadó ország nyelvét beszélik, de sokan közülük azt sem sajátított-

a befogadó államok nem gondoltak arra, hogy véglegesen letelepednének a kontinensen.

Az 1970-es években a két olajárrobbanás hatására stagfláció alakult ki a gazdaságban: a termelés visszaesett, nőtt a munkanélküliség; beköszöntött a dekonjunktúra. 1973 és 75 között a nyugat-európai parlamentek elrendelték az 'immigration stop'-ot: korlátozó jogszabályokat vezettek be, hogy megakadályozzák

ső generációs, Franciaországban letelepedett marokkói jó eséllyel marokkói franciának vallotta magát. A megfelelni, adaptálódni kívánó bevándorlókkal szemben a második és harmadik generáció kezdett egyfajta kripto-muszlim iden-

A fundamentalista eszmék, az iszlamizmus a társadalmi elégedetlenség kifejezéséként éltek újjá – illetve a feszültséget kihasználva, azt generálva élesztették újjá szélsőséges csoportok. Bizonyos értelemben a dzsihadizmus a globális kapita-

mus és a szabadságjogok letéteményeseiként tekintve hagyták, túrták a bomlást. Nem mertek belenyúlni a muzulmánok vallásszabadságába. Tartottak, s ma is irtóznak a rasszizmus, az iszlámfóbia, az iszlám elleni felbujtás vádjától.

Londoni életkép

titást felvenni. Egyre erősödő és tudatosabb disszimilációt és szegregációt tapasztalhatunk, s egyre inkább a vallási hovatartozás jelenti, adja a felnövekvő ifjúság identitását. Ez a nemzedék már nem marokkói franciaként, hanem muszlimként reflektál önmagára.

A dzsihád újjáéledése

A 80-90-es években az iszlám általánosan nyugatellenesé vált, le akarta magáról rázni a nem iszlám, elvilágiasodott politikai és erkölcsi behatást, mert abban a társadalmukat és hitüket fenyegető veszélyt láttak. A győzelem a Szovjetunióval vívott afgán háborúban – amibe a kommunista tömb beleroppant – a radikális muzulmánok számára az iszlám diadalát jelentette, önigazolást, s a dzsihád új lendületet kapott.

Az új nemzedék re-islamizációjával párhuzamosan az 1980-as években egy teljesen új jelenséget ütött fel fejét Európában, az úgynevezett proteszt-izlám; az iszlám nevében politikai és vallási tiltakozás kifejezése, elkülönülés, disszimiláció.

„Nem az én nevemben” – Mérsékelt moszlimok a Charlie Hebdo-merénylet után

lizmus kritikája a globalizáció veszteseinek a körében, a modernista fejlődés kudarca, elutasítása, ami vallásháborúban ölt testet.

Válaszul az európai toleranciát, kultúrák közötti párbeszédet hirdettek; önmagukra a multikulturalizmus, a liberaliz-

„Érzékeny városi övezetek”

A muszlim diaszpóra integrációja Nyugat-Európában nem valósult meg, a létrejött párhuzamos társadalmak az integráció szöges ellentétét jelentik.

Számos európai városban odáig fajult a helyzet, hogy úgynevezett „no go zonák” alakultak ki; túlnyomórészt muszlimok lakta enklávék, mint például Párizsban Saint-Denis, Malmöben Rosengård, ahol iszlamista szélsőséges csoportok befolyása érvényesül. Ezekbe a kerületekbe nem muszlimok már félnek betenni a lábukat, de a „társadalmi békeség” kedvéért, hallgatólagos beleegyezéssel, a rendfenntartás őrei is elkerülik őket.⁶

A muszlimok uralta, és a nem muszlimok számára élehetlenné vált körzetek megjelentek Spanyolországban, Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Dániában, Angliában, Svédországban és Németországban is. A betelepülők etnikai tisztogatással és az ott

élők módszeres zaklatásával érik el, hogy az eredeti lakók elköltözzenek.

A youtube tele van a muszlimok generálta utcai incidensekről készült videók-
kal, amelyek nem sok rivaldafényt kapnak a mainstream médiában.⁷ Megannyiszor kifejezetten zsidók a célpontok, az antiszemitizmus olyannyira felerősödött, hogy az európai zsidók 70%-a már fél nyíltan felfedni zsidó identitását.⁸

Európában mégis úgy tűnik, továbbra is tabu marad a fehérek elleni rasszizmus témája, és az, hogy bizonyos városrészekben ők esnek áldozatul a bevándorlók kirekesztésének.

A franciák diszkréten csak „érzékeny városi részeknek” (zones urbaines sensibles) nevezik, illetve a már teljesen elvonatkoztatott ZUS rövidítéssel referálnak ezekre az elgettősödött, bandák és gyakran radikális imámok szellemi irányítása alá került területekre. Ez nem más, mint

létezésük politikailag korrekt tagadása. Franciaországban szám szerint 751 ilyen zóna létezik, ahol nagyjából 5 millió ember él, a lakosság 8%-a. A teljes listát meg lehet tekinteni az interneten is.⁹

A ZUS-okban gyakori a rablás, testi sértés. Gyilkosságok is előfordulnak, és néha nagyszabású zendülések törnek ki, amikor muszlim fiatalok törnek, zúznak, rendőrautókat rongálnak meg és gyújtogatnak. Vándor viselkedésüket a hatóságok elnézik, azzal mentegetőzve, hogy az ott lakók szegények, illetve a rasszizmus áldozatai. A muszlimok rasszizmusa a „hitetlenekkel” szemben szinte sohasem kerül említésre a mainstream francia médiában.¹⁰

Saria – maffia

Xavier Raufer korábbi hírszerző tiszt szerint a szervezett bűnözés megfékezé-

sének a képtelensége áll a francia testületek közönye mögött.¹¹

A ZUS-ok ugyanis a drogkereskedelem központjai is egyben. Franciaországban 550 ezer ember fogyaszt kannabiszt naponta és 1,2 millió lakos változó rendszerességgel, ami 6-13 ezer dílert és 700-1400 nagyban utazó drogkereskedőt tart el. Az elfogyasztott kannabisz piaci értéke évi 832 millió euro. Mivel a dílerok a no go zónákból operálnak, így kibújnak a francia hatóságok ellenőrzése alól. A zónák nem csak azért jöttek létre, mert a kivetett muszlimok a saját területeiken, a saját kultúrájuk és vallási szabályaik szerint kívánnak élni, hanem azért is, mert a szervezett bűnözés lehetőleg az állam jogi és fiskális beavatkozása nélkül, szabadon szeret operálni. Franciaországban a Saria törvény és a maffia stílusú uralkodás szinte egygyé vált.¹²

JEGYZETEK

- 1 <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/01/15/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/>
- 2 Wikipedia.
- 3 <http://www.monde-diplomatique.fr/1997/06/ROUSTEL/4748>
- 4 Dobrovits Mihály előadása az *Integráció, asszi-*

miláció, disszimiláció – Az iszlám lakosság helyzete Európában c. konferencián.

- 5 <http://www.meforum.org/2107/europe-shift-ing-immigration-dynamic>
- 6 <http://www.gatestoneinstitute.org/5128/france-no-go-zones>
- 7 <https://www.youtube.com/watch?v=ZuP8V-R6amRE>
- 8 [http://observer.com/2015/09/european-jews-](http://observer.com/2015/09/european-jews-fear-bringing-children-to-synagogue-on-rosh-hashanah/)

fear-bringing-children-to-synagogue-on-rosh-hashanah/

- 9 <http://sig.ville.gouv.fr/Atlas/ZUS/>
- 10 <https://www.youtube.com/watch?v=KLhQTMlRaMY>
- 11 <http://www.danielpipes.org/blog/2006/11/the-751-no-go-zones-of-france>
- 12 <http://www.wnd.com/2015/01/yes-there-are-no-go-zones-in-europe/>

A zsidóság (képének) története

Avagy: A zsidók mások szemében – Gadó János előadásai a *Szombat* szervezésében

„A másik ember tekintete tesz zsidóvá” – Jean Paul Sartre maximáját alapul véve próbáljuk értelmezni azt a jelenséget, hogy a zsidók és környezetük gyakran teljesen másképp látják közös dolgaikat.

November 11.: A „cionista agresszor” – 1968–1989

November 25.: A „békefolyamat” és a „palesztin genocídium” – 1989–2015

December 9.: Az „izraelita” és a „cionista” (szitok)szavak története

December 16.: A politikai korrektség bírálata

Helyszín: Bálint Ház (Budapest VI., Révay u. 16.), Kibic terem Időpont: kéthetente szerdánként, 18 órakor

Tandíj: óránként 600 Ft (előre váltható bérlet 2000 Ft)

Jelentkezni az info@szombat.org e-mail címen, délutánonként a 311-6665-ös telefonszámon, valamint a helyszínen lehet.

Támogató/supported by the: L. A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora, Israel

Partnerek: Bálint Ház, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Szombat Alapítvány

Seres Attila

ZSIDÓ SZÁZALÉKOK RENEZSÁNSZA

Az egyszázalékos adófelajánlások piacát a zsidó közösségben továbbra is a Mazsihisz uralja, közel négyötödös arányban.

Az egyszázalékos adófelajánlások előzetes adatainak¹ tükrében már első ránézésre is levonhatjuk a következtetést, hogy valamiféle, a közbeszédben gyakran hangoztatott zsidó reneszánsz valóban kibontakozni látszik, bármit jelentsen is ez. A felajánlók száma viszonylag dinamikusan nőtt a tavalyi évhez képest több, mint 5%-kal, ami 452 fős bővülést jelent. A grafikonon jól látható, hogy a hosszabb

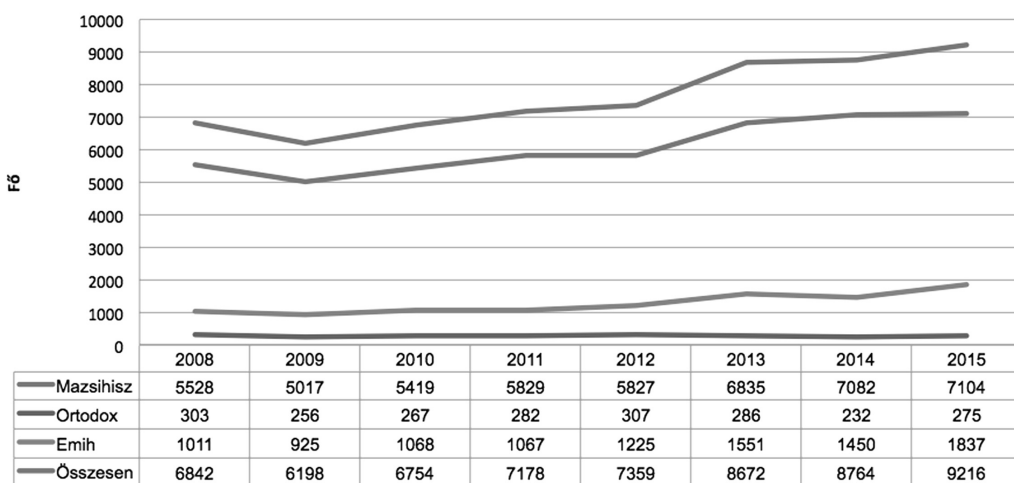
kori sajátosságok miatt minden évben sokan kiesnek a támogatók köréből egyszerűen azért, mert nyugdíjasként nincs lehetőségük az adófelajánlásra, tehát vélelmezhetjük, hogy a növekmény jelentős része a fiatalabb, produktív korosztály sikeres aktivizálásának köszönhető.

A folyamatok mélyén azonban viharos fordulatok, indulatok, érdekütközések gomolyognak.

Jól látható, hogy az egyszázalékos adófelajánlások piacát továbbra is a neológ felekezet, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) uralja, közel négyötödös arányban. Bár az idén csak 0,3%-os (22 fős) bővülést tud felmutatni, és 2008 óta 81%-ról 77%-ra csökkent a részesedése a „tortából”, de támogatóinak száma ezalatt 28,5%-kal (1576 fővel) gyarapodott. Figyelemreméltó fejlemény viszont, hogy a bővülés ütemének megtorpanása már második éve tart. 2013-ban még 17%-kal tudta növelni az adományozók számát, 2014-re ez 3,5%-ra mérséklődött, és az idén innen csúszott vissza stagnálás közeli szintre. Valószínűsíthető, hogy ez a megtorpanás összefügg a negyedszázados Zoltai-korszak repedezésével, és az új status quo kialakulásának heves politikai turbulenciáival.

Az elmúlt év Heisler András vezetése alatt a Mazsihisz külső és belső politikai küzdelmeitől volt hangos, ami sokakat elbizonytalanított, míg mások-

Egyszázalékos felajánlók száma

távú trend is egyértelműen felfelé ível, 7 év alatt több, mint harmadával nőtt azok száma, akik valamelyik zsidó hitközségnek ajánlották fel adójuk 1%-át. Ha ez így megy tovább, nincs kizárva, hogy 1-2 éven belül áttörjünk a lélektani tízezres határt is.

A meglehetősen stabil növekedés különösen figyelemreméltó, ha figyelembe vesszük, hogy az élet-

nak felkeltette a szimpátiáját, és a felkorbácsolt hangulat leülepedéséhez kell egy kis idő. Ráadásul idén nyártól Radnóti Zoltán és Frölich Róbert személyében a rabbik új, fiatalabb generációja veszi át a neológ vallási élet irányítását, miután a közelmúltban elhunyt a Mazsihisz rabbikarának két meghatározó személyisége, Schweitzer József nyugalmazott országos főrabbi és Deutsch Róbert, a rabbinikus bíróság (Bét Din) elnöke.

Az adományozók kegyeiért folytatott küzdelemben a Mazsihisz egyetlen számottevő kihívója az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH), mely gyakorlatilag az amerikai központú Chabad haszid mozgalom államilag elismert felekezete. A jelek szerint sikeresen profitálnak a Mazsihisz külső és belső vívódásaiból, hiszen a teljes idei zsidó hitközségi növekmény (452 fő) 85%-át az ő bővülésük teszi ki. Ezzel saját támogatói körüket tavaly óta több, mint negyedével tudták növelni, ami annak ellenére is figyelemre méltó teljesítmény, hogy az előző évben 2013-hoz képest 6,5%-kal alacsonyabb bázisról indultak. Különösen impozánsan mutat, hogy 2008 óta 82%-kal növelték támogatóik számát, aminek a jelentőségét azért némileg árnyalja az alacsony kiinduló bázis. Az összesen 826 fő növekedéssel szemben a Mazsihisz 1576 fős bővülése áll ebben az időszakban. Az EMIH piaci részesedése így még mindig hajszállal a lélektani 20% alatt húzódik, vagyis az összes egyszázalékos zsidó hitközségi felajánlónak továbbra is kevesebb, mint az ötödét tudják megszólítani.

A Köves Slomó rabbi által vezetett EMIH politikai szerepvállalása lényegesen visszafogottabb a Mazsihiszhez képest, ők inkább kerülnek a kormányzattal a konfliktusokat, politikai kérdésekben konzekvensen kizárólag vallási platformról nyilatkoznak meg. Belső hatalmi viszonyaikról nem sokat lehet tudni, vagy nincsenek különösebb konfliktusai, vagy ügyesen elrendezik maguk között. Talán a külvilág felé mutatott kiegyensúlyozottságuk, politikai mértéktartásuknak is köszönhető az ideai látványos előny a zaklatott időket megelőző Mazsihiszhez képest.

Az „egyszázalékos piac” harmadik, mindössze 3%-os szereplője a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség. A hagyományos magyar ortodoxia kilátásai nem különösebben szívdertőek, támogatóik száma minimális megingástól eltekintve trendszerűen morzsolódik lefelé,

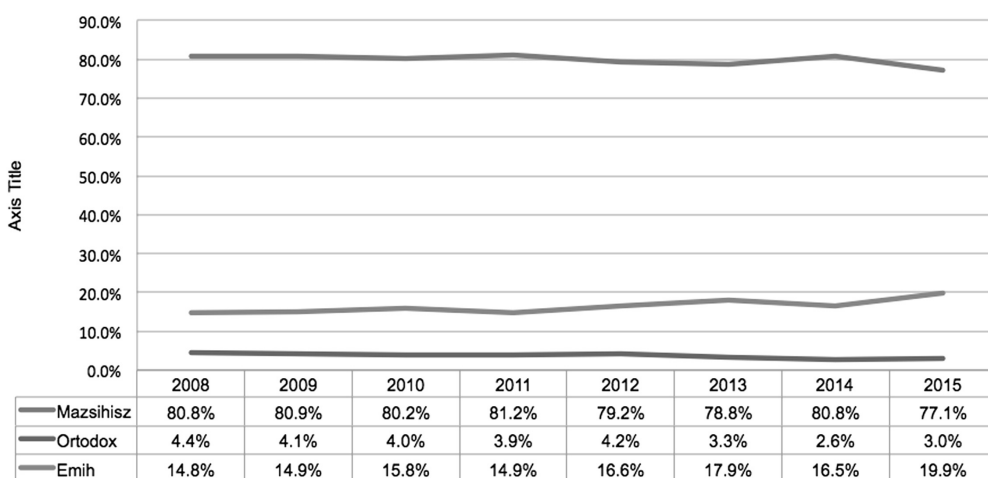
2008 óta több, mint 9%-kal csökkent 303-ról 275-re. A kis számok miatt nehéz valamiféle konjunktúrát belátni az idei 18,5%-os (43 fős) növekedésbe, különösen a tavalyi mélypont után.

Az elkövetkező évben remélhetőleg tovább folytatódik az összességében növekvő adakozási hajlam a zsidó vallásos közösségek irányában, várhatóan továbbra is a Mazsihisz és az EMIH közötti verseny jegyében. A két meghatározó felekezet a jelek szerint eltérő utat fog követni a jövőben is.

Heisler András elnök retorikájából úgy tűnik, a Mazsihisz továbbra is a szimbolikus politizálást preferálja a vallási megközelítés helyett, és az eddig kevésbé érdeklődő civilek felé próbálja megnyitni a neológ zsinagógák kapuit.

Bár a Köves Slomó által vezetett EMIH az ultraortodox Chabad mozgalom szövetségében látszólag kötöttebben navigál a hétköznapi zsidók számára elképzelhetetlenül szigorú vallásosság béklyójában, de végső soron mindkét felekezet a „jófej”, élhető judaizmus népszerűsítésével próbálja tágítani támogatói körét.

Egyszázalékos felajánlók aránya

Figyelemreméltó hendikepként jelentkezhet a Mazsihisz számára, hogy a Chabad jó nemzetközi kapcsolatainak köszönhetően jelentős véleményformáló médiabefolyáshoz jut a 168 óra és a Klubrádió résztulajdonának megszerzésével egy EMIH-közelit cég számára, amely még az Origó hírportálra is pályázik. Úgy tűnik tehát, a következő adóévben sem fogunk szűkölködni zsidópolitikai izgalomban.

JEGYZET

1 http://nav.gov.hu/nav/szja11/tajekoztatok/Kozlemeny_a_2015ren20150915.html?query=%22k%C3%B6zlem%C3%A9ny+a+2015.%22

„A SAUL FIA EGY HOSSZÚ FOLYAMAT EREDMÉNYE”

Clara Royer-val beszélget Szentgyörgyi Rita

A Budapest–Varsó–Pozsony–Prága útvonalon „halad” kulturális vonzalmi, irodalmi kutatásai nyomán. A cannes-i nagydíjas *Saul fia* társ-forgatókönyvírója irodalmár, történész, szépíró, a két világháború közötti magyar zsidó írókról írta a doktori disszertációját. Jelenleg Prágában él, és a második forgatókönyvén dolgozik Nemes Jeles Lászlóval.

– Az elismerések mellett milyen meglepő észrevételeket tapasztaltál a *Saul fia* kapcsán? Generált vitákat Franciaországban?

– A filmet novemberben 4-én fogják bemutatni Franciaországban, ahol nemzeti hagyomány a vita. A cannes-i vetítés után a francia sajtó egy része Claude Lanzmannra hivatkozva vitát akart indítani, ami vicces, mert Lanzmann-nak igazán tetszett a film. A *Saul fia* egy fikció, ami lehetővé teszi az azonosulást a főhőssel azáltal, hogy az ő tapasztalatait helyezi a középpontba. Mellesleg gyakran tapasztaltam, hogy az emberek, miután megnézték, több napig a hatása alatt voltak. Erős érzelmi sokkot vált ki, nehezen emészthető.

– Cannes után, az Oscar-jelölés előtt miben változtatta meg az életeredet, hogy Nemes Jeles László társ-forgatókönyvírójává „szegődöttél”?

– A *Saul fia* egy hosszú folyamat eredménye, ami nagyjából akkor kezdődött, amikor megismertem Lászlót és magyar leckéket vettem tőle. A magyar nyelv megtanulása teljesen megváltoztatta az életemet. 2001-ben a francia–magyar kulturális évben sok magyar könyv jelent meg francia fordításban. Így bukkantam Kosztolányira és Kertész Imrére. A Sorstalanságot olvastam először, utána a Kaddist, ami annyira felzaklatott, hogy lekéstem a Gare de l’Est-en a Nancy-ba tartó vonatot, ami mellesleg akkoriban Budapestig közlekedett. Miközben olvastam a Kaddist, dühös voltam, rosszul éreztem magam, úgy éreztem, a szöveg kizárja az én nemzedékemet.

A meg nem született gyermekben magamra ismerem.

– A saját magyar gyökereid nem vittek volna a magyar irodalom felé?

– Kiskoromban a Magyarországgal kapcsolatos gondolataim kissé kísértetiesek voltak, szófoszlányokra támaszkodtak. A nagyanyám soha nem ült le velem szembe, hogy elmesélje nekem, mit jelentett a családunk számára Magyarország. Egy gigantikus táborként, rendkívül sötét szürkéséggként jelent meg a képzeletemben. Huszonkét évesen megrázó volt megérkezni Budapestre és felfedezni egy kék- és aranyszínű várost. A magyar szókinccsemet a versek fordításának köszönhetem. Az első szöveg, amit Lászlóval fordítottunk, Arany János gyönyörű költeménye, „Az örök zsidó” volt, azután Faludy György „Testamentum”-a következett.

– Csillag című első regényedben, amit a nagymamának ajánlottál, felsejlenek a zsidó anyai ág emlékei...

– A déd-dédnagyanyám zsidó volt, aki a gyerekeivel kivándorolt Franciaországba. A nagymamám a háború alatt kitért. Tipikus asszimilált zsidó nő volt, aki élete vége felé egy francia katolikus báróval élt. Amit a „Csillag”-ban elmesélek a gyerekkorából, amikor 1944-ben, nyolc évesen, egy franciaországi panzióban szemtanúja volt a két tulajdonosnő meggyilkolásának, az igaz történet. A magyarországi családom sorsát nem ismerem. A nagyanyámat kivételes alkalmazkodási készség jellemezte. Frusztráló

lehetett a számára látni, hogy az unokája lebontotta mindazt, amit ő felépített. Vagyis azt, hogy mi franciák vagyunk. A kedvemért egyszer mégis eljött Magyarországra. Három napot töltött velem Budapesten, akkor vitatkoztam vele életemben először és utoljára.

– A magyarsággal együtt került a feledés homályába a zsidóságod? Otthon milyen nevelést kaptál?

– Antiklerikális, ateista légkörben nevelkedtem, ugyanakkor kierőltették a szüleim, hogy katolikus gimnáziumba menjek, mert azt gondolták, hogy ott kapok „rendes” polgári nevelést! Persze anyám sem kapott zsidó nevelést, időről-időre mégis felmerül benne az igény, hogy ezt pótolja. Például azzal, hogy szeretne rabbikkal beszélgetni... Olykor előáll azzal, hogy fontos lenne megtalálni az iratokat, amivel bizonyíthatná a zsidó származását. Ezt is elég viccesnek érzem. Tizenhárom évesen egzisztenciális válságba kerültem. Addig ugyanis a kis Jézusban hittem. Aztán szembesültem azzal, hogy anyai ágon zsidó vagyok. Egy lengyel katolikus pap az iskolában azt mondta nekem, hogy hagyjak fel a hatmillió zsidó emlegetésével. Ez az antiszemita megjegyzés véget vetett az én katolicizmusomnak, a katolikus egyházba vetett bizalmamnak. Szomjaztam a spiritualitást, az élet értelmének a kutatását. Oldalakat másoltam ki a Bibliából, pl. Ezékiel prófétától. Aztán tizenhat évesen egy szefárd zsidó barátomnak köszönhetően elkezdtem szövegeket olvasni a zsidóságról. Találkoztam egy katolikus nővérrel, akivel szenvedélyes vitákat folytattam Jób könyvéről. Lényegében ő bátorított a zsidóságom kifejezésére, amit nem a vallásban, hanem a kultúrában találtam meg, leginkább a zsidó magyar írókról folytatott kutatásaimban.

– A két háború közti magyar zsidó írónemzedék – többek között Zsolt Béla, Komlós Aladár, Pap Károly, Gelléri Andor Endre – identitás-keresése képezte a több mint hétszáz oldalas doktori disszertációd alapját.

– A kutatási területem eredetileg a két háború közötti magyar írók munkássága és politikai szerepvállalása volt. A párizsi École Normale Supérieure és az Eötvös Collegium közös csereprogramjának köszönhetően fél évre Budapestre jöttem, és ekkor kezdtem foglalkozni először a témával, főként Pap Károssal. Az irodalmon keresztül sok mindent megtudtam a

Foto: Hermann Ildi

zsidó vallásról. Pl. mivel Pap egy rabbi fia volt, meg kellett értenem, miből származik a Gonosz allegóriája az Azarel című regényében. A több kötetes „Encyclopaedia Judaica” is segítségemre volt, és a Saul fia idején mindent elolvastam a kaddisról, a temetési szertartásról.

– A holokausz harmadik nemzedékéhez tartozol. Hogy látod, a történelmi tanulmányaidon túl a családi „mitológia” segített is a hitelességre való törekvésben?

– Egyrészt fontosnak tartom, hogy a Saul fiát a mi nemzedékünk készítette, amelyik ki akar lépni az epikus ábrázolás csapdájából, a holokausz narrációjához tapadó filmművészeti kánonokból. Mitizált kódok tapadnak a holokauszhoz, és ha mitizálunk,

A nagymamám tipikus asszimilált zsidó nő volt.

akkor könnyen beleesünk a tévhitek hibájába. A holokausz-filmek többsége hősök történetét meséli el, az igazakét, de ez még egy százalékát sem teszi ki Auschwitz és a haláltáborok valóságának. Csupán megnyugtatóra szolgál. A Saul fia nem dokumentumfilm, de rengeteget olvastunk hozzá, Nyiszli Miklós: *Dr. Mengele boncolóorvosa voltam Auschwitz-*

Meghívtam őt a premierre, bemutattam Röhrig Gézának. Nagyon megható pillanat volt, amikor átölelte Gézát.

– Rendhagyó kapcsolat fűz Kertész Imréhez, akinek az irodalmi életrajzán dolgozol. Egyfajta nemzedékek közötti hidat töltesz be az életében?

– Évekbe telt, amíg vettem a bátorságot, hogy felkeressem. Nagylelkűen és humorral viszonyul hozzám. Sokórányi beszélgetést rögzítettem vele. Zseniális, kivételes ajándéka az életnek, hogy egy ilyen nagy író elfogadott beszélgetőtársának. Egy fiatal francia lány vagyok a szemében, aki gyakran megnevezteti hibás magyarságával. Kertész a patetikus stílus minden formáját elutasítja. Amikor egyszer arról mesélt, hogy 1944-ben, a deportálása előtt nem mehetett a parkba, mert kutyaúrnak és zsidóknak tilos volt odamenni, könnyek jelentek meg a szememben, de ő mérgesen rám szólt: „Ne sírj, ha sírsz, akkor nem mesélek tovább!”

– A második forgatókönyvön dolgoztok Nemes Jeles Lászlóval. Azáltal, hogy magasra tették a lécet a Saul fiával, nagyobb nyomás nehezedik rátok?

– Szerencsére még Cannes előtt megírtuk az új forgatókönyv vázlatát. Most a forgatókönyvön dolgozunk. Ez egy thriller lesz; egy fiatal nő fejlődéstörténete, ami mögött felsejlik az európai civilizáció hanyatlása.

– Válaszút elé állított az élet a saját írói munkád, illetve a filmes pálya között?

– Nyolc éves korom óta regényírónak készültem. 2014-ig a Sorbonne-on dolgoztam a közép-európai történelem és magyar irodalom tanárként, jelenleg Prágában egy tudományos kutatóközpontot vezetek a francia állam és a visegrádi országok együttműködésének keretében. Még nem döntöttem el, hogy teljesen belevetem-e magamat az írás világába.

Saul fia
– kép a filmből

ban című könyvétől kezdve a volt sonderkommandósok visszaemlékezéseit, mint amilyen pl. Gedeon Greif „Könnyek nélkül sírtunk” vagy a „Hangok a hamvak alatt” c. könyve. Greiffel személyesen is találkoztunk, rengeteg részletes információt kaptunk tőle arra vonatkozóan, hogy mit viseltek, mit ettek, hogyan mozogtak, hány katona volt a táborban. A Saul fia éppúgy a valóságon alapuló fikció, mint a Sorstalanság.

– Kertész Imre mit szólt a filmhez?

– Bevallom, féltem Kertész Imre véleményétől. Azt mondta róla, hogy csodálatos, nagyon hiteles.

Szombat az interneten

Gadó János: Embert ölni gyorsan, hatékonyan – A „kések intifádájáról” | Holland zsidók aggódnak egy menekültközpont miatt | „Beszéde a legrosszabb sejtelmeinket igazolta” – Jeremy Corbyn, a brit Munkáspárt anticionista vezére |

www.szombat.org | facebook.com/szombat.folyoirat | dimag.hu/magazin/Szombat

szombat

Zsidó politikai és kulturális folyóirat

Aki nincs velünk... AZ HIÁNYZIK!

LÉGY ELŐFIZETŐNK, ÉS OLVASD A SZOMBATOT 2016-BAN IS!

Változatlan áron!

Előfizetőink között értékes nyereményeket sorsolunk ki:

- 1 éves bérletet a Cirko-Gejzír moziba
- 2x2 jegyet a Katona József Színházba
- 1 ingyenes utazást a Mázsike „Határtalan” programjának kulturális zarándoklatára
- 1 éves hűségkártyát a Bálint Ház rendezvényeire
- 1 negyedéves bérletet a Bálint Ház edzőtermébe

**CIRKO
GEJZIR**

K: KATONA
JÓZSEF SZÍNHÁZ

MAZSIKE
MAGYAR ZSIDÓ HATÁRTALAN PROGRAM

Bálint Ház

Előfizethetsz csekken egy évre
legalább 5950 Ft-ért, vagy banki átutalással
a 11709002-20066703-as OTP számlaszámra.
Lapunk példányonkénti ára 650 Ft.
Előfizetőknek egy példány 595 Ft.
Előfizetés külföldre 50 Euro, vagy 70 USD.

www.szombat.org

facebook.com/szombat.folyoirat

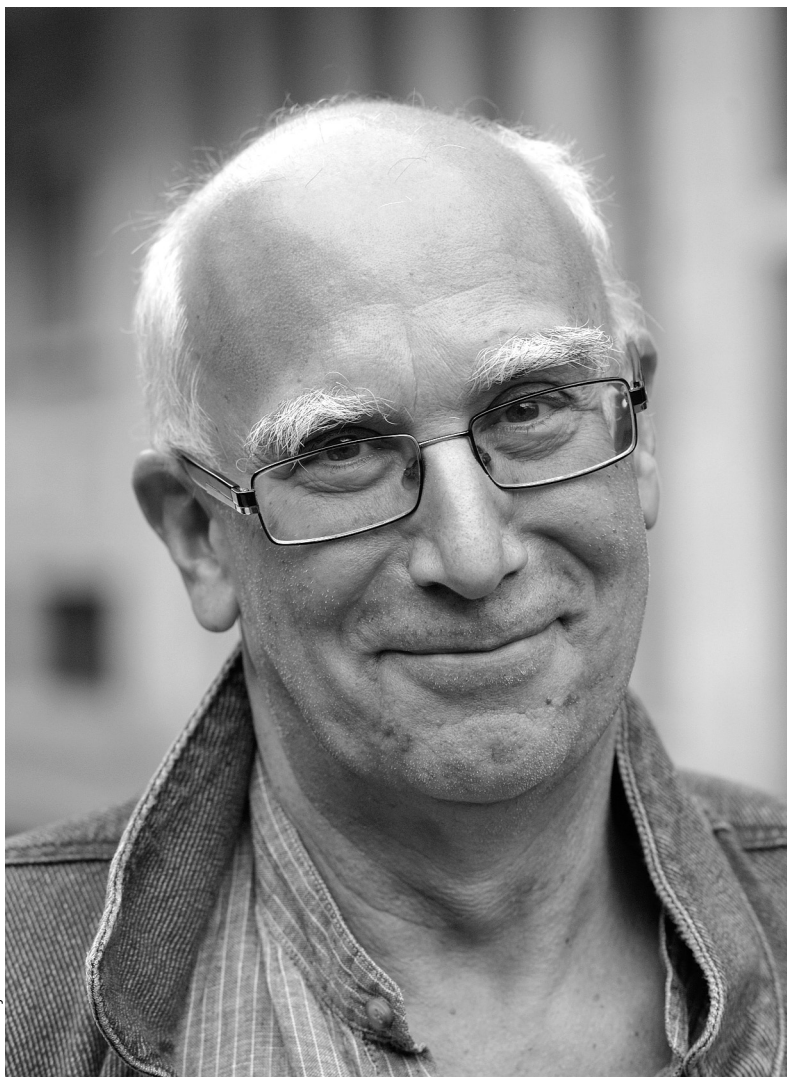
www.dimag.hu/magazin/szombat

FELTÖR A MÚLT

Gárdos Péterrel beszélget Szentgyörgyi Rita

Gárdos Péter holokausztot túlélő szüleinek szürreálisan mesés szerelmi története öt éve jelent meg levélregény formájában. A második kiadás az idei év nemzetközi könyvslágere lett: Ausztráliától Brazilián át Amerikáig harminc ország vásárolta meg a kiadási jogot. A *Hajnali láz* filmváltozata Schruff Milán és Piti Emőke főszereplésével csakúgy, mint a regény, az élet győzelmét hirdeti a halál felett. A filmet 2015. december 17-én mutatják be.

Fotó: Czirák Pál

– „A világ szomjazza az erős, különleges, súlyos és átélhető történeteket, ilyen fikciót pedig alig lehet kitalálni, mindehhez társul a stílus fanyar eredetisége, élet és halál összekapcsolódása és az élet megszenvedett győzelme is” – Halmos Ádám, a Libri ügyvezetője szerint. Ebben látod a *Hajnali láz* páratlan sikerének a titkát?

– A holokausztban szenvedő embereknek az utólagos sorsáról alig született olyan mű, amelyik az élet pártján áll. A *Hajnali láz* ebből a szempontból unikális. A holokauszt történetek általában a halálról szólnak, a történelem cezúrájáról, amely a maga brutalitásával és iszonyatával véget vetett hatmillió ember életének. Nemigen olvastam vagy láttam olyan művet, amely azt hirdetné: a halál után is van élet. A siker oka az talán, hogy ezt az üzenetet szívesen veszik szerte a világon.

– Nemzedéki tapasztalat, értelmezésbeli különbség vajon, hogy Nemes Jeles László és alkotótársai a holokauszt-filmek kódjai ellen mentek a *Saul fiával*, mondván a holokauszt nem a túlélőkről, a Schindlerekről szól?

– Valóban, döntő különbség, hogy én a túlélők második nemzedékéhez tartozom, míg a *Saul fia* alkotói a harmadikhoz. A *Saul fia* bizonyos vonatkozásban a halál apoteózisa, a *Hajnali láz* pedig az életé. A szüleim sorsa azt példázza, hogy a pokol után is lehet új életet kezdeni. Apám elképesztő szemtelenségére, pimaszságára vall, hogy fittyet hányt a saját halálára is. A sors többszörösen pusztulásra ítélte, mégis túljutott három koncentrációs tábor poklán, ráadásul valami egészen különleges csoda folytán a svédországi kórház orvosának a halálos diagnózisát is felülírta. Abban a tudatban írt

117 levelet, hogy feleséget válasszon magának a svédországi rehabilitációs táborok magyar túlélői közül, miközben hat hónapot jósoltak neki az orvosok súlyos tüdőbetegsége okán.

– A *Saul fia* átütő fogadtatása, cannes-i nagydija, a *Hajnali láz* nemzetközi könyvsikere valamiféle áttörésnek is értelmezhető Magyarország felelősségéről a deportálásokban. A fel nem dolgozott, meghamisított, elhazudott történelmi múltunk révén kerültünk a világ reflektorfényébe. A szellem kiszabadult a palackból?

– A magyar társadalom hatvan éve betegesen hallgat arról a bűnről, amiről beszélni kellene. Hiszen nem csak arról van szó, hogy a nyilas legények segítettek Eichmann csapatainak. Az egész társadalom aktív vagy csendes közreműködése kellett ahhoz a vasúti dolgozóktól a közigazgatási hivatalnokokig, hogy ilyen sebességgel, flottul és magabiztosan lehessen a vágóhídra hajtani ennyi embert. És ebben persze benne volt a cinkos némaság is. A magyar polgári osztály lehúzta a zsalugátéket, nem törődött azzal, hogy az utcákon sárga csillaggal megbélyegzett embereket kivégzésre hurcolnak. Elkenés, mellébeszélés és hazudozás folyik ebben az ügyben. A társadalom szeretné magát felmenteni, egy másik országra vagy egy kicsiny, bűnös csoportra hárítani a felelősséget. Az egyén is megbetegszik, ha tudat alá nyomja a bűnt. A háború után mutatkozott némi szándék arra, hogy a holokauszt iszonyatát valamilyen módon beépítsük a társadalom lelkiismeretébe, de aztán elenyészett ez a szándék. Kedvenc könyvem, az *Emberszag Szép Ernőtől* eklatáns példája annak, miképpen száműzték az irodalomból ezt az alapregényt pusztán azért, mert nem tetszett, amiről szól. Évekkel később megszületett Kertész Imre *Sorstalansága*, de húsz évbe telt, amíg a Nobel-díj révén reflektorfénybe került. Nem véletlen, hogy a *Saul fia* is javarészt egy feledésre ítelt műből, Nyiszli Miklós *Mengele boncolóorvosa voltam...* című emlékiratából készült. A szemtanúk szép lassan meghalnak, eltűnnek... Mintha most mégis fel akarna törni a múlt... Beszélni kell a művészet, a tudomány és a közbeszéd nyelvén arról, ami történt. A németeknél és a svédeknel permanens a szembenézés, a média folyamatosan napirenden tartja a problémát, ma is születnek olyan művek, amelyek a közös történelmünknek erről a feldolgozhatatlan szégyenéről szólnak. Amikor a svédek produkciós partnerként beszálltak a *Hajnali lázba*, kifejezett kívánságuk volt, hogy ne csupán szeretnivaló svéd emberek szerepeljenek a filmben, hiszen a svéd társadalom az utolsó percig támogatta Hitlert. Így került a történetbe egy Hitler-rajongó figura.

– Az izraeli koprodukciós partner kedvéért kellett a legjelentősebb eltérés a valóságtól, hogy az édesanyád, akit Gila Almagor színésznő alakít, kivándorolt Izraelbe?

– Valóban, az izraeliek ragaszkodtak ahhoz, hogy a történet egy része Jeruzsálemben játszódjon. Mögöttes, el nem magyarázott történetként jelenik meg, hogy a főhős valamikor alijázott, és a mese úgy indul, hogy meglátogatja a fia Magyarországról. Mindez nem áll távol a valóságtól, hiszen az édesanyám legjobb barátnője, akit egyébként beleírtam a regénybe is, 1946-ban kivándorolt Palesztinába, és jelenleg Izraelben, egy kibucban él. Ő például nem akart hazajönni, nem akart asszimilálódni, túl nagy volt a sokk, amit kapott ettől az országtól.

– A *Hajnali láz* mellett több órás dokumentumfilmet rögzítettél édesanyáddal. Tervezed a bemutatását?

– Az utókor, az unokáim számára akartam megörökíteni anyám történeteit onnantól kezdve, hogy 1944. október 15-én felszállt a villamosra és kiment a KISOK pályára, egészen addig a pillanatig, amíg 1946-ban megérkezik a Kelenföldi pályaudvarra. Három és fél órán keresztül tapad rá a kamera az arcára. Többször elsírja magát. Mélyen felidézni a saját holokausztját, olyan történeteket is elmesél, amelyek nem szerepelnek sem a könyvben, sem a filmben. Brutálisan erős anyag. Elképzelhetőnek tartom, hogy valamikor majd készítenek belőle egy másfél órás dokumentumfilmet.

– Hogyan fogadta a regényt és a játékfilmet?

– Kegyetlenül bántam vele, mert egy olyan vetítésre hívtam, ahol a Filmalap munkatársai nézték a filmet, és megtiltottam neki, hogy sírjon. A végén kicsit elkönyyezte magát, de annyira igyekezett kívül maradni, hogy utólag egy snittet sem képes felidézni a moziból. A regénynél sok vitánk volt. A legsokkolóbb dilemmát a zsidóságból való kitérés kérdése jelentette számára. Erre egész egyszerűen nem akart emlékezni. Végül az ő kérésére változtattam meg a nevét Lili-re.

– A film egyik legerősebb jelenete, amikor Lili könyörögve mondja, hogy nem akar többé zsidó lenni, szégyenkezni, félni.

– Az a sok százezer zsidó, aki asszimilálódott Magyarországon, azt hitte, hogy ha nem vallásos, nem hord pajeszt, nem vesz fel kaftánt, katolikus férjet vagy feleséget választ, akkor megmenekül. Az asszimilációs törekvések semmit nem értek. Anyámnak is volt menlevele, de a nyilasok összetépték.

– Ötven évig homály fedte a szüleid múltját. Te magad is csak kamaszkorodban szerezted tudomást

Apám fittyet hányt a saját halálára is.

a származásodról. Milyen traumákat okozott benned, hogy a múltad egy része elveszett, az identitásodból kitéptek egy darabot?

– Nagyon drámai volt a szembesülésem ezzel a dologgal. Apám mindig azt mondta, nincs jelentősége annak, hogy zsidók vagyunk, nem tartottunk semmilyen ünnepet. Jóval később, a nyolcvanas évek végén, amikor az öcsém nagyon beteg lett, a család megtartott néhány zsidó ünnepet. Szegény öcsém úgy vélte, ha megtalálja az őseit, a gyökereit, akkor talán kegyelmet kap a sorstól. Annnyira nem ismertük a szertartásokat, az újév, a széder ünnepi ritusait, hogy a mamám Bécsben élő barátnője segített nekünk ezek megtartásában. A szüleim görögkeleti vallásúra kereszteltek. Ha az ember ennyire elveszíti a múltját, zavarok képződnek az identitásában. Balkezes voltam, ami akkoriban bűnnek számított. A szüleim is a kezemre ütöttek, és rákényszerítettek, hogy jobbkezes legyek. Aztán csodálkoztak, hogy nyolc-kilenc évesen elkezdtem dadogni és hadarni. Mint ahogy nem lehet büntetlenül bal kézzől áttérni jobbra, ugyanúgy nem szabad elfelejteni a gyökereidet. A lányom terapeuta, és mindig azt mondja, hogy éppen mi, a második, harmadik holokauszt generáció hordozunk olyan szorongásokat, félelmeket, talán még betegségeket is, amelyek ezekből az elfojtásokból származnak.

– Teher, felelősség szakadt rád, amikor 1998-ban, édesapád halála után a mamádtól megkaptad az 1945-46-os levelezésüket? Éreztél utólag szemrehányást?

– Huszonnégy órán belül tudtam, hogy ezzel nekem kezdenem kell valamit. Azért nem volt ez kérdés, mert a levelekből sugárzott az előbb már említett dübörgő élnivágyás. Hihetetlennek tűnt, hogy harminc-negyven kilós emberek hogyan akarhatnak ennyire élni! Tisztában voltam azzal, hogy egyedülálló dokumentum került hozzám. Csodálkoztam persze, miként lehetséges, hogy apám nem írta meg a megismerkedésük történetét. Olvastam a tüneményes korai verseit, szépirással is próbálkoztam, és hát kiváló újságíró volt. Úgy gondolom, az is a kádári rendszerrel megkötött alku része volt, hogy nem foglalkozott ezzel, egy ócska bádog süteményes dobozban őrizgette ötven éven át a leveleket. Ezért aztán – miután őt már nem faggathattam – a legnehezebb feladatot az jelentette számomra a regény írásakor, hogy nekem kellett kitalálnom a körülötte mozgó figurákat, a levelekben elhallgatott kétélyeit, szorongásait, vagyis az egész svédországi tábori létet.

– A szüleid között is volt egy alku, hogy ha a gyerekek kérdeznak, passzolják a megismerkedésük történetét?

– Egymás között sem beszéltek róla. Azt is utólag tudtam meg apámról, hogy hullákat égetett Bergen-Belsenben. Az ember alapvető igénye, hogy szeretné tudni, a szülei életéből milyen konzekvenciákat vonhat le a saját életére vonatkozóan. Amikor kérdeztem, vagy elütötte valami viccel, vagy azt mondta, majd később elmondom. Ma azt gondolom, ha lett volna bennem elég szívósság, talán kipróbálhattem volna belőle valamit.

– Netán te magad is féltél attól, hogy olyasmit tudsz meg, ami nem illik az apádról alkotott képbe?

– Ez volt a gátja annak, hogy sokáig nem tudtam írni. Anyám sem szívesen idézte fel a túlélési stratégiákat, azt a más állapotot, ahogyan a táborban küzdöttek például a földre szórt krumpli héjáért, ahogyan ezek a szerencsétlen emberek egymást tépve-harapva harcoltak azért a koszos darabkáért. Ezek utólag szégyellni való dolgok lettek. Nyilván apámnak is volt ezer ilyen eltitkolt története. Szinte fog nélkül, sebes foginnyel csinálta végig a három koncentrációs tábort. És persze az is nyomaszthatta, hogy ő túlélte, mások meg nem éltek túl. Egyetlen levélben említi egy félmondatban a legjobb barátjának a szörnyű halálát.

– Schruff Milán és Piti Emőke személyében mi győzött meg arról, hogy őket válaszd a szüleid megformálására? Feltételezem, az is nagy dilemma lehetett, hogy közvetlenül a trauma után ábrázold őket.

– Eltávolítottam magamtól, hogy a szüleimről van szó, úgy álltam hozzá, mint bármelyik más forgatókönyvhöz. A casting során ahhoz a megoldáshoz folyamodtam, hogy traumatikus pontokat kerestem a színészek életében, olyanokat, amelyekhez majd kapcsolódni lehet. Minden meghallgatás úgy kezdődött, hogy beszéljünk a halálról, a szerelemről, arról, hogy mikor sírtak utoljára. Seregí László operatőrrel azt a tekintetet kerestük, amelyekben ott van a fájdalom. A film májusban kezdődik, a rehabilitációs táborba szállításkor, aztán ugrunk szeptemberre, amikor a svéd orvos közli apámmal, hogy hat hónapja van hátra. Addigra már a szüleim is tizenöt-húsz kilóval többek nyomtak. A koncentrációs tábor iszonyata már csak a szemekben, meg alig érzékelhető apróságokban rejtőzik. Sárának, a barátnőnek remeg a keze, a Jakobovics nevű figura egy-egy hangosabb szóra az ágy alá bújik, Harry, apám barátja nem érti az impotenciáját, a barakk egy másik lakójára vad köhögési rohamok törnek. Nincs olyan szereplője ennek a filmnek, regénynek, aki valamilyen módon ne rejtegetné a hónapokkal ezelőtti traumát, de beszélni nem beszélnek róla. Abban bíznak, hogy mindez majd elmúlik. Az életre tesznek tétet.

A zsidóságból való kitérésre nem akart emlékezni.

Fotó: Horgas Péter

– Min múltott, hogy előbb született meg a regény, mint a forgatókönyv?

– Éppen akkor szűnt meg a Magyar Mozgóképfőiskola Alapítvány, amikor beadtuk a forgatókönyvet. Később ejtett, hogy semmibe vész a szüleim levelezéséből, az életükből leszűrt tanulság. Akkor támadt az a képtelen ötletem, hogy megírom a történetüket regényben.

– Mivel magyarázod, hogy az első kiadás nem robbant akkorát, mint a második? Most érett be a történet?

– Ha öt évvel ezelőtt találkoztam volna Halmos Ádámmal, a Libri ügyvezető igazgatójával, akkor ez öt éve is megtörtént volna. A mese egyszer csak megtalálta azt a mániákus embert, aki az év elején azzal hívott fel, hogy nagyon régen vár a magyar irodalom egy ilyen regényre, amiből világsiker lehet csinálni. Tavasszal beleszeretett a regénybe az ausztrál kiadó, a londoni könyvvásáron meg már robbant a bomba. Ez év májusától számos országban elindultak az aukciók a regény jogaiért, mára 30 ország vásárolta meg a *Hajnali lázat*.

– Nem éreztél némi keserőséget a *Saul fia* cannes-i győzelme idején, hogy akár a ti filmetek is állhatna a nemzetközi reflektorfényben?

– Előbb volt a londoni könyvvásár, mint a cannes-i filmfesztivál. Ha úgy tetszik, a sorstól előre kaptam egy bónuszt. Az összes munkatársamnak azt mondtam, amennyiben a mi filmünk jó és hiszünk benne, ki fogja harcolni a saját sikerét. Őszintén mondom: semmi keserőséget nem éreztem, és most sem érzek. A *Saul fia* csodálatos mozi, szerintem hosszú távon a két film segíteni fogja egymást.

– Milyen reményeket fűzöl ahhoz, hogy a *Hajnali láz* Magyarország nevezettje lesz az Oscar-díjra?

– Csak egy év múlva indulhatna az Oscárért, mert a szabályok szerint olyan filmet lehet nevezni, amelyet szeptemberig bemutattak. Egyébként ilyen típusú sikerekről ostobaság még csak álmodozni is.

– Visszatekintve az eddigi mozgóképes pályádra, a *Hajnali láz* az a film, amiért megérte, hogy rendező lettél?

– A legérettebb, szakmailag leghitelesebb filmemnek érzem. Ha képes volnék távolról nézni a szakmai életemet, azt mondanám, ahhoz, hogy a *Hajnali láz* képes voltam megrendezni, kellett az előző kilenc filmünk, és az előző harminc évem. Hiába kaptam volna meg a lehetőséget huszonéves koromban, nem tudtam volna lecsapni ezt a labdát.

Kép a filmből

Maleczki Yakov

SZÁZ KAPU

Maleczki Yakov 2003-ban volt bár micvó a Dessewffy utcai zsinagógában. 2004 és 2009 között az Ojhel Menáchem Vityepszk nevű hászid közösségben, a jeruzsálemi Meá Seárim negyedben élt. 2009 óta foglalkozik a jiddis nyelv tanításával. 2010 óta az ELTE assziriológia szakos hallgatója.

Meá Seárim¹ kívülről szemlélve homogén masszának tűnhet. Romos épületei között – mely közül sok szintenként más-más korszak építészeti jegyeit viseli és szinte tervezés nélkül, organikusan nőtt ki környezetéből – milliónyi plakáttal tapétázott, félig rothadó szeméttel szórt utcáin fekete tömeg hömpölyög. Sötét ruhás alakok hunyorgó tekintettel méregetik a kívülállót, akinek fogalma sincs, mire számíthat. Belülről azonban számtalan közösségből álló tarka világ ez, amit csak egy dolog fog lazán össze, és ez nem más, mint a zsidó hagyományok szerinti élet.

Kisebb-nagyobb helyi zsinagógák, melyek állandó látogatói száma csekély, a nagy hászid közösségek árnyékában húzódnak meg, melyek csúcsán egy-egy bálványozott *rebbe*-király uralkodik. A hászid udvartartás masszív épületegyütteseiben szombatoként

tartott bankett jelenetek (*tis-ek*²) egyértelműen tükrözik a csoport szellemiségét, egyúttal hierarchiáját is. A hatalmas, hosszú asztal fejn a *rebbe* ül. Mellette fiai és vejei. Mögöttük az elit tagjai állnak. Az asztalnál a vének, a közösség meghatározó tagjai, előkelő vendégek társaságában. Az asztalt három oldalról közrefogva pedig, magasságokba nyúló lépcsőkön a hászid tömeg kollektívuma hullámszik, a *rebbe* által megszabott kántálás ritmusára.

A nők sűrű rácsozaton, esetleg tükröződő, átláthatatlan üvegen keresztül nézhetik az eseményt a *vájbersil*-ből.³ Odaát tolakodnak a jobb kilátásért. Az egyéniség mindezen kívül reked.

A hászidok Babel-tornyai

között húzódik a *csálmer*-ek⁴ zezugos világa. Ők a jeruzsálemi *misznáged*-ek.⁵ Gögösen őrzik az egykori litván elit emlékét, akik sok-sok nemzedéke Jeruzsálembe vándoroltak. Meá Seárim alapjait ők teremtték meg, párhuzamosan a korszakban akkor még domináns szfárádi népességgel.

A kívülálló nehezen tenne különbséget egy *csálmer* és egy helyi hászid között. Egységesen fekete, hosszú ruhát, szakállat és pajeszt viselnek. A helyieknek persze ránézésből is egyértelmű. Nem mint ha ebben a nagy faluban, ami a mai áskénáz zsidóság jelentős szeglete, nem lenne magától értetődő, hogy ki melyik családból származik. A családnéven túl azonban az öltözködés, a kiejtés, a viselkedés is sokat elárulhat arról, ki hová tartozik, és még arról is, honnan való.

A Meá Seárimi lakosságot ezeken kívül még egy dolog összefogja: a kívülállókon túl a szekuláris iz-

Hajadon lányok
a magyar házak
utcáin

Magyar házak
boltívei alatt

raeli közeggel szembeni ellenszenv, bizalmatlanság, ellenségesség. Izrael állam a megalapítása óta több erőszakos hadjáratot is vezetett ide, hogy a babonás gettóvilág eme tűzfészekét felszámolják. Sorozatos kudarcok után ezek a próbálkozások kimerültek.

A Meá Seárim-i öntudat viszont rendkívül meg-
edződött, és bár talán nevetséges ilyet állítani, ösz-
szekovácsolódott. Mindenesetre nem szívesen jár
rendőr errefelé, s ha mégis dolga akad, a hatsóság
bizonytalanná válik, és igyekszik oly kevés ideig je-
len lenni, amennyire csak lehet. A régi idők emléké-
re azonban az unatkozó fiatalság időnként – ha ép-
pen nincs itthon a rebbe, aki miatt viselkedniük kell
– sportból felgyújt néhány kukát és a forgalom útjá-
ba görgeti, tologatja, kisztílú kergetőzésbe kezdve a
hatsóságokkal. Az áldozat természetesen mindig Meá
Seárimi, a mártírság a köznép körében népszerűvé
teszi a jelentéktelenségből kiemelkedni vágyókat.

A feketébe öltözött világ gazdasága

feketén működik. Ellentétben a kívülállóktól szár-
mazó közhiedelemmel, nem igaz, hogy a helyiek
nem dolgoznak, életük teljes mértékben a zsidóság
tanulmányozásának szentelnék. Igaz, hogy érték eb-
ben a társadalomban, ha valaki életformaszerűen,
főállásban tanul. Viszont ezzel együtt is igen sokan

dolgoznak, különösen a hászidok között. A helyi
gazdaságot kisebb-nagyobb fekete vállalkozások
hálózata szövi át, ami laza kapcsolatban áll az izra-
eli külvilággal. A pénz mégis sokszor amerikai vagy
nyugat-európai vallásos zsidó üzletemberek-től szár-
mazik, akik példát mutatnak az egész világnak (ha a
világ tudna róluk), amiért jóformán minden Jeruzsá-
lemből szakadt hászid koldulón segítenek, kisebb-
nagyobb összegekkel.

Ők tartják fenn azokat az egyesületeket is (*kojlel-*
ek),⁶ amik rendszerint egy-egy zsinagóga vagy kö-
zösség berkein belül működnek, és havi bért fizetnek
azon családfőeknek, akik az rész-vagy teljes munka-
időben a nagyra értékelt tanulás mellett döntenek.
Mi dárí ráteven idiskájt, meg kell mentenünk a zsi-
dóságot. Ez a nézet az ortodox holokauszt túlélők
rögeszméje. Amit, ha belegondolunk, nem nehéz
megérteni.

Meá Seárim az Óvároshoz közel eső szélén talál-
ható az *Ingerise hájzer*,⁷ azaz Magyar házak, melyet
1881-ben hozott létre a Sojmráj HáChojmojsz alapít-
vány az Osztrák–Magyar Monarchia magyar részé-
ről Palesztinába vándorló ortodox zsidók számára.
A negyed háromszög alakú lakótelep, falakkal kör-
bezárva. Számos zsinagóga és mikve található itt.
Lakói a mai napig elsősorban magyarországi zsidók
leszármazottai, közülük az idősebbek gyakran érte-
nek – bár nem szívesen beszélnek – magyarul. A Sojm-

A nagy hászid
közösségek
csúcsán
egy-egy
bálványozott
rebbe-király
uralkodik.

ráj HáChojmojsz irodájában mégis feltűnik egy érdekesség – egy múltból itt ragadt emlék, a történelmi Magyarország Trianon előtti térképe. Olyan részletek ezek, amin elcsodálkozna a mai magyar közvélemény – ha tudna róla.

Árn, vityepszki hászid, aki a közösségen belül a „liberálisok” klikkjét képviseli – bár pajesza, szakáll, hagyományos csikos kaftánja épp olyan, mint vonalas társaié, a hagyományos vastag keretes SZTK

kek *bencsolásának*¹⁰ ritmikus kántálására. A horgolt fehér, pomponos kipákat viselő gyerekek a Toldoszs Áron – délkelet-ázsiai gyárépületre emlékeztető – főépülete előtti téren játszottak. Játék közben két csoportra oszlottak, egyik felük rendőr, másik felük Meá Seárimi tüntető lett. Rendőrök csoportja kergeti a tüntetők csoportját. Ilyenkor nem veszélytelen áthaladni közöttük – előfordult már, hogy a rajzó piranhákra emlékeztető fehér pomponos gyerektömegben valaki teljes sebességgel az ágyékomba rohant, sajgón kínzó fájdalmat okozva. Később vagy jó előre kikerültem a gyerekek morajló tömegét, vagy kezemmel elől-hátul védve magam, vonultam át közöttük.

A magyar házaknak

csak egy jellemző színezetét mutatja be a Toldoszs Áron. Ők sokan vannak, és kitűnnek a fekete tömegből – azonban számos más csoporthoz tartozó, esetleg csoporton kívüli család lakik ott. A környékre jellemző a Dusinszky hászid közösség hatása. Ez az egykor nem hászid, magyar ortodox hagyományokat őrző csoportosulás részben asszimilálódott környezetébe, több régi szokását megőrizte, külsőségeiben

Nézeteltérés
a rendőrséggel

szemüveg helyett divatos keret nélküli viselésével fejezte ki lázadását – lakásának bejárata előtti lépcsőn ültünk, kávéval kínált. Megfogta csikos kaftánjának gallérját, és ezt mondta, higgadt, már-már álmos, mély hangján: „Ez a kaftán szép. Nem az a baj vele, ahogy kinéz, hanem az, amit jelent. Ha bárhol Meá Seárimon kívül elmegyek ebben a kaftánban, másnap már terjed a szóbeszéd, hogy a Toldoszs Áron közösség megjelent itt és itt. Ha tehetném, levetném ezt a kaftánt, és feketébe bújnék. De nem tehetem meg, mert akkor nem tudnám kiházasítani a gyerekeimet. Apám magyar, a Magyar házakban él, a Toldoszs Áron tagja. Testvérei mind a Toldoszs Áron prominens alakjai. De a Magyar házakban, éppúgy, mint Bét Semesben,⁸ mindenki egyforma, azt érzem, hogy nem tudok lélegezni. Itt, a Suk Mea Seárimban, mindenféle ember mozog – hippi *breszleviek*,⁹ szfárádiak, litvák, turisták – itt van terem, itt kapok levegőt, ezért lakom én itt.”

Gyakran ébredtünk Magyar házakbeli lakásban, amit a Sojmráj HáChojmojsz bocsájtott magyar zsidó fiatalok rendelkezésére, a Toldoszs Áronos gyere-

mégis felvette idővel a Meá Seárimiakra jellemző öltözködést, viselkedést.

A helyi közösségeket ernyőszervezetként fogja össze a rabbini bürokráciát üzemeltető, kóserügyi felügyeletet vállaló Ájde HáCharájdizs¹¹ nevű szervezet, mely régóta képvisel közös ügyeket a külvilág, például a szekuláris izraeli állam felé, sokszor azzal szemben érvényesíti a vallásos közösség akaratát a Tóra nevében. Számos tüntetést szerveznek olyan események ellen, amit az izraeli állam vallásellenes lépéseinek ítélnék, ilyenek jellemzően halott felboncolása, sírok kiásása (például építkezés miatt), sertést árusító bolt nyitása, és más hasonló.

Állandó feszültséget okoz az ortodox iskolákat érintő állami támogatások elfogadásának vagy el nem fogadásának kérdése, hiszen ha az állam pénzt ad, és azt el is elfogadják, később olyan tantárgyak oktatását írhatja elő, melyeket a vallásos közösség visszautasít. Ezeken a tüntetéseken az utóbbi időben egyre több modern ortodox, elsősorban amerikai tanuló tűnik fel, rövid ott tartózkodásuk alatt – a jelek szerint – könnyen felveszik a helyi ritmusát.

Az Ájde nemcsak lázít az állam ellen, olykor követit is a helyiek és a hatóságok között: előfordult már, hogy egy tüntetés során, melyben elszabadultak az indulatok, egy rendőrségi lóba kés „döfődött” – az Ájde ekkor a környéken cirkáló autók tetejéről szóló hangosbemondókkal utasította a tüntetés résztvevőit, hogy ne veszélyeztessék sem ember, sem más élőlény testi épségét. A rendőrség sokszor csak indokolatlanul nagy erővel mer fellépni a környéken. Egy barátom édesapja, a Suk Meá Seárim megbecsült mészárosa, mint kiderült, illegálisan alkalmazott egy palesztin dolgozót. A hatóságok katonai dzsippel vonultak ki, leparkoltak a bolt bejáratánál, és bementek. Előállították az feketén alkalmazott munkást, valamint a bolt tulajdonosát is. Mire a hatóságok kijöttek a boltból, a helyi lakosságból verbuválódott, felháborodott tömeg teljesen körülvette a dzsipet. A katonák beültették gyanúsítottjaikat a

dzsipbe, és minél hamarabb igyekeztek eltűnni a környékről – ekkor vették észre, hogy a dzsip kerekeit kilyuggatta a tömeg. Annyira megijedtek, hogy bár a palesztin férfi előállításáról nem mondtak le, a bolt tulajdonosa nélkül hagyták el a helyszínt sietve.

Számos más, érdekes történetet lehet még mesélni Meá Seárimról. Mindazok, amiket itt leírtam, csak nagy vonalakban mutatják be a vallásos zsidó világ ezen szürreális, néha félelmetes, olykor vicces szegletét. Toldosjz Áron, hászidok, történelmi Magyarországon, misznágedek, szfárádiak, az ott tanuló amerikaiak – mind, mind hozzátesznek ahhoz a világhoz, mely a külvilág számára bár fekete-fehérnek tűnik, ha közelebbről nézzük, nem lehet nem észrevenni, hányféle színből áll össze. Mindez pedig a mi körünkben, globalizált világunkkal párhuzamosan létező, kelet-európai gettóvilág formájában testesül meg.¹²

Az Ájde nemcsak lázít az állam ellen.

JEGYZETEK

- 1 מאה שערים jelentése: száz kapu, az elnevezés a Tóra szövegéből való (Gen. 26:12), Jeruzsálem jelentős lakónegyede. 1874-ben kezdett épülni, az Óvároson kívül épített városrészek közül az ötödikként. Azóta a negyed kinőtte eredeti határait, és nevét egyre inkább a jeruzsálemi ortodox zsidók lakta, egyre kiterjedtebb környezettel azonosítják. Érdekes, hogy a korabeli építészetre valóban jellemzők a boltíves kapuk, és az épületek felső szintjeire az utca fölött ívelő lépcsősorokon lehet feljutni, mindez vizuálisan is összecseng a Száz kapu elnevezéssel.
- 2 Jiddis טיש szó, a német *Tisch*-ből ered. Eredeti jelentése: asztal. Arra az asztalra utal, ami körül a régi hászidok a rebével együtt fogyasztották a sábeszi (péntek esti) esti lakomát (*szide*). A mai hászid urvarokban a családok már nem étkeznek ténylegesen együtt a rebével, a *tis* jelképes közösségi eseménnyé vált.
- 3 Jiddis וייבערשול összetett szó, a *vájb* = asszony, feleség (ld. angol *wife*) és a *síl* = zsinagóga (eredetileg a német *Schule*) szavakból. Együttes jelentése: női karzat a zsinagógában. Szintén jelenti a rácsos mintát, amely a farácsra utal, ami a női karzatot a zsinagóga többi részétől elválasztja.
- 4 ירושלמי azaz *jerusálmer* = jeruzsálemi lakos, a helyi jiddis kiejtésben *csálmer*-nek hangzik.
- 5 Héber eredetű jiddis מתנגד azaz „ellenkező”, a hászidizmus-szal szemben létrejött racionális vallási irányzat. Mai követőit *litvák*-nak szokták nevezni, ez arra utal, hogy az irányzat főképp a XIX. században, Litvánia területén terjedt el.
- 6 Héber כולל a szó eredetileg közösséget jelent. Újabban házas ortodox férfiak „munkahelye”, ahol rendszeres tanulási fizetést kapnak. Tanulmányok alatt természetesen a zsidó hagyomány értendő, főként Talmud tanulásról van szó, ami a hagyomány szerint párban, *chávrisz*-ben történik.
- 7 Így hívják a helyiek jiddisül. Héberül Batei Ungarin, vagy בת' הונגרים néven ismerik, a térképeken is így szerepel.
- 8 Az Izraeli Bét Semes városa a '80-as évek óta Mea Seárim fiatal családjainak telephelyévé vált, mióta a Toldosjz Áron közösség elhatározta, hogy a jeruzsálemi helyhiány és drá-

- ga ingatlanárak miatt a fiatalabb nemzedékek számára új lakótelepeket hoznak létre. Azóta Bét Semes egyik városrésze gyakorlatilag második Meá Seárimmá változott. Az ottani fiatalok jellemzően sokkal uniformizáltabbak és szabálykövetőbbek, mint jeruzsálemi társaik. A hely hangulata sokkal sivárabb, tele lakótelepekkel, egy barátom egyszer így fogalmazott: Meá Seárimban látsz ötven éve betört ablakot. Bét Semesben ilyesmi nem látható.
- 9 A breclavi Náchmán rabbi, aki a hászidizmus megalapítójának, Bál Sém Tovnak unokája volt, utód nélkül halt meg. Ezért a breszlevi hászid közösség régóta más közösségekből lemorzsolódott hászidok gyűjtőhelye volt. A breszleviekre más hászidoknál is jellemzőbb a vehemens és érzelmekkel telített imádkozás, az együtt táncolás, a Tóra misztikus, transzcendentális megközelítése. Mivel a breszlevi közösség vezető nélkül működött, az utóbbi évtizedekben tömegesen újra vallásossá lett szfárádi fiatalok egyre nagyobb számban jelentek meg soraikban, sajátos, új irányvonalakat kialakítva. Az utóbbi időben ez a közösség több részre szakadt, egyes új társaságok a várakozó izraeli autósok előtt, techno zenére ugrálva hirdetik a vallásos élet vidámságát, egy más csoport palesztinok verésével fejezi ki sajátos nézeteit. Mivel nincs szervezett közösség, sem vezetés, amely kordában tarthatná ezeket a csoportokat, a Meá Seárimi fősodorhoz, az ortodox jellegzetességekhez képest igen elvadultak.
- 10 Jiddis בענטש *bencsn*, a latin *benedicere* szóból ered. Alapjelentése: áldani. Ebben a kontextusban az étkezés utáni áldás, a ברכת המזון *birkász hámózojn* elmondását jelenti.
- 11 עדה החרדית logóját leggyakrabban kósersági pecsétként lehet látni. Az egyik legszigorúbban ellenőrzött, *glátkóser* felügyeletet jelzi.
- 12 Megjegyzések. A jiddis és egyéb idegen eredetű szavakat fonetikusán, magyar kiejtésük szerint írtam, tekintet nélkül a hivatalos átírás szabályaira, mindezt a könnyebb olvashatóság céljából tettem. A héber szavakat a jiddis dialektusomnak megfelelő áskénáz kiejtésben írom át.
- 13 Így hívják a helyiek jiddisül. Héberül Batei Ungarin, vagy בת' הונגרים néven ismerik, a térképeken is így szerepel.

„AZÉRT FORDÍTOTTAM LE, HOGY MAGAM IS JOBBAN MEGÉRTSEM”

Uri Asaf költő, festőművész és a zsidó hagyomány szövegeinek elkötelezett fordítója. Miért és hogyan fordítja a szent szövegeket magyarra?

– Hol tanultál meg héberül?

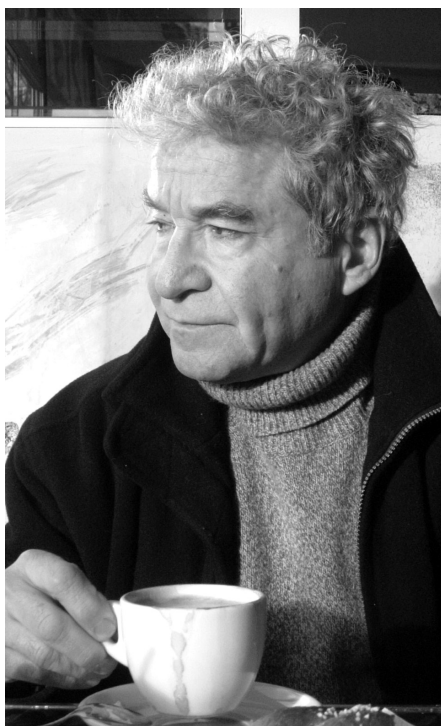
– Kétszer tanultam meg héberül. Izraelben születtem. De amikor a szüleimmel visszajöttünk kisgyerekkoromban, a szüleim nem tudtak velem héberül beszélni, mert nem ismerték olyan jól a nyelvet. Így aztán húsz éves koromban újra kezdtem tanulni. 27 éves koromban, amikor újra kimentem már elég jól tudtam héberül, de az utcán sokszor nem értettem, mint mondanak nekem. Aztán a katonaság idején jól megtanultam. 22 évig voltam tartalékos katona. Legalább két és fél évet szolgáltam a hadseregben, ha összeadjuk az összes időt. Mivel Pesten kémiai tanultam, Izraelben a Héber Egyetemen dolgoztam, mint kutató vegyész és előadó. 1999-ben írtam le az első irodalmi sort életemben. Addig csak tudományos cikkeket írtam angol nyelven. 2004-ben jöttem vissza Magyarországra. Kettős állampolgár vagyok, itt is, ott is élek.

– Volt részed jesiva oktatásban?

– Nem, de az ún. havruta (páros tanulás – a szerk.) képzésben volt részem, éveken keresztül. A szent szövegeket olvastam, de templomjáró sosem voltam, rövid időszakoktól eltekintve. A vallásnak nem vagyok formális követője. Zsidó vallásos meggyőződésem van, de nagyon filozofikus és nem halachikus.

– A Jónás könyve az első, de nem az egyetlen, amit a zsidó hagyomány irataiból magyarra fordítasz.

– A Misna „Z’raim” (Magok) nevű rendjéből lefordítottam a „Brachot” (Áldások), „Peá” (Szeglet) és a Demái nevű traktátusokat. A Brachot rendkívül érdekes, szírporkázó, lenyűgöző szöveg és egyben izgalmas irodalmi kompozíció.

– A Misna hatalmas terjedelmű, a fordítása óriási munka lenne.

– Ha csak a szigorúan vett misnai szöveget fordítjuk, minden kommentár nélkül, az nem olyan óriási terjedelmű. A gond vele az, hogy rendkívül tömör, sűrű szöveg, amelynek a megértése elképzelhetetlen magyarázatok, kommentárok nélkül. Erre szolgál a Talmudban a Gemará nevű rész, ami nem más, mint a Misna magyarázata.

– Ami szintén nehezen érthető kommentárok nélkül.

– Úgy van. De elsősorban azért, mert a Gemará arámi nyelven íródott, míg a

Misna szintisza héber nyelvű szöveg. Abban az időben, amikor a Misna kanonizált változata elkészült, a héber már nem volt beszélt nyelv az országban. Ami nem jelenti azt, hogy ne tudtak volna héberül, mert a zsinagógákban héberül olvasták fel a Tórát – de a felolvasó mellett ott állt valaki, aki azonnal lefordította a szöveget az akkor beszélt arámi nyelvre.

– Te magányos fordítója vagy a zsidó szent szövegeknek.

– Magyarországon valóban nincs munkatársam ezen a téren. Pedig jó lenne: mert például az általam fordított Zóhár szövegében vagy kétszáz lábjegyzetben korrigáltam a hivatkozott bibliai szövegrészek Károli-féle fordítását.

– Holott a ma használt Károli-féle fordítás maga is többszörösen javított kiadás.

– A Károli-fordítás szerintem remek, legnagyobb öröömre sok egyezést találtam saját fordításom és a Károli-féle kiadás között. De sokszor előfordul, hogy nincsen szinkronban a Zóhár mondanivalójával, ezért az ilyen szövegrészeket újra kellett fordítanom. Mindezt egyedül, segítség nélkül.

– Nincsenek olyan hebraisták Magyarországon, akik e téren szakavatottak?

– Hebraisták vannak, de itt arámiul is tudni kell – amit én is a Zóhár fordítása közben tanultam meg. Ugyanis a Zóhár arámi nyelven íródott, mint a Gemará, csak előbbi egy sokkal egyszerűbb arámi nyelven. Szerzője nem beszélt arámi nyelven, csak ismerte ezt a nyelvet – amennyire egy Spanyolországban élő rabbi ezt is-

merhette. Mose de Leon, ennek a legismertebb Zóhár változatnak a szerzője úgy „bukott le”, hogy az arámi szövegben spányol szavakat találtak. (A hagyomány szerint a Zóhár szerzője Simon Bar Jochaj, aki az i. sz. 3. században élt a Szentföldön. – a szerk.) A Zóhár egyébként hatalmas mű, én csak a Mose de Leon féle változatnak azt a részét fordítottam le, amit ő a Teremtés könyvéhez kommentárként írt. Még ez is ezer oldal magyarul, lábjegyzetekkel együtt. Ugyanis a Tóra öt könyvének mindegyikéhez fűztek kommentárokat a Zóhárban, de a Teremtés könyvével foglalkozó szövegrész a legnagyobb. A másik négy könyvet érintő szövegrészek jóval rövidebbek.

– Végül is mekkora hányadát fordítottad le a Zóhárnak?

– Ezt nehéz fölmérni, mert nem egy Zóhár van. Van az ún. „Zóhár hadas” (Új Zóhár), aztán van a „Midras Neelam” (A Rejtőzködő Midras) nevű Zóhár. És van számtalan 15-30 oldalas könyvecske. A Zóhár rendkívül sokat ismétli magát, az egyes részek gyakran visszatérnek egy-egy motívumra.

– Ezek mind Mose de Leon szerzeményei?

– Nem. A Zóhár néven ismert mintegy harminc kisebb-nagyobb könyv talán egyharmadát írta Mose de Leon. Az idők során aztán a Zóhár könyveit is kanonizálták. Ez a 16. században történt.

– Mégis, ma már szokatlan a magányos Biblia-fordítás. Az ilyen kiadványok mind valamelyik egyház égisze alatt készültek.

– Luther vagy Károli Gáspár talán csapmunkás volt?

– Hát nem éppen, de volt mögöttük egy vallásos közösség, és volt bennük mély vallásos hit.

– Persze, bennem is megvan az a mély meggyőződés, hogy ez a mi népünk felbecsülhetetlen kincse. És ezt magyar nyelven az olvasó elé tární óriási kihívás. De nem a kihívás miatt fordítottam le. Elárulok egy titkot: azért fordítottam le a Zóhárt, hogy magam is jobban megértsem, figyelmesebben olvassam. Ha ugyanis lefordítom, akkor nem engedhetem meg magamnak a hanyag, figyelmetlen olvasást, ami amúgy előfordul velem.

Hogy tehát a Zóhár elveit saját magam életében megvalósítsam, annak a fordítás volt a legjobb módja.

– Mi volt az első héber (vagy arámi) klasszikus szöveg, amit magyarra fordítottál?

– 2005–2006-ban az ELTE-n, Komoróczy Géza tanszékén tanítottam két szemeszt. Volt egy kurzusom, modern héber verseket fordítottunk tanítványaimmal. Néhány fordításom megjelent magyar folyóiratokban, így a Szombatban is. Bibliai vagy más hagyományos zsidó szöveget ekkor még nem fordítottam – csak egy-két zsolnárt, de kizárólag irodalmi ambícióból. A Jónás könyve volt az első bibliai szöveg, amit lefordítottam. Sokszor elfogott a kísértés, hogy nekilássak a Tóra fordításának. De túl kemény diónak tartom. Holott a Teremtés és a Kivonulás könyve irodalmi szempontból rendkívül izgalmas, a fordítása hihetetlen kincsetek és lehetőséget rejt magában. Azzal a tudással, amit magamban érzek, talán képes lennék mindezt előbányászni. Ez annyira izgalmas, hogy jelenleg még meg sem tudom fogalmazni. Körül sem tudom írni. Az bizonyos, hogy már a fordításban figyelembe venném Rási kommentárjait és a modern kommentárokat is. Valamint az arámi fordítást is. Már az arámi és a héber szöveg közötti különbségek is lenyűgöző titkokat rejtenek. Mert az arámi fordítás föltár olyan dolgokat, amit a Tóra nem mond ki. Izraelben él egy Koren nevű nyomdász, aki a maga által gyártott betűkészlettel nyomtatja és adja ki a Tórát. A klasszikus formában jelenteti meg, de mellé teszi az arámi szöveget, valamint Rási kommentárjait is. A Koren féle betűkészlet gyönyörű. És az arámi fordításban mindazt, ami nem szó szerinti fordítás, halványabb árnyalattal nyomta. Én az arámi fordításban egyfajta útmutatást látok egy kommentárokkal kiegészített fordítás irányába. Ilyet még egyetlen fordító sem csinált, sem Luther, sem Károli, hiszen az eredeti szövegnek van egy bizonyos szentsége, ahhoz nem lehet más szöveget hozzátenni. Én viszont olyan fordításra gondolkodom, ami már magát a kommentárt is magába rejti. Ehhez felhasználnám az Onkelosz fordítást és Rási kommentárjait is. Szögletes zárójelbe betennék egy-két

kulcsszót, amit Rásitól vennék át. Ezzel, mintegy „kiegyenesíteném a görbeséget”: ahol a héber eredeti nem érthető, ezzel a betéttel érthetővé tenném.

– Végül is az érthetetlen szövegrészeket értelmezik a midrások is.

– Igen, de ki megy a midrások tengerébe halászni? Rási az, aki a midrások tengeréből megpróbálta kiemelni a lényegét. Gyakran meg is mondja, hogy melyik rabbi midrásából idéz. Neki, nem tudni honnan, de minden forrás a rendelkezésére állt.

– Létezik más nyelven ilyen értelmező Biblia-fordítás?

– Nem tudok róla, de én pontosan olyan fordításra gondolok, mint az arámi. Magyarul. Ez a legprecízebb megfogalmazása annak, amit elképzelek. Ehhez az a bizonyos Koren-féle kiadás adta az ötletet.

– Nádasdy Ádám, aki rendkívül tudatos újrafordító, részletesen kifejti, miért van szükség újabb fordításokra. Te inkább inspiratív fordító vagy?

– Van egy bizonyos tudás, ami akumulálódik életünk során és bizonyos vállalásokra képesít. Úgy éreztem, az egyik ilyen vállalat az lehetne, ha szent szövegeink közül egy két ismeretlen darabot a magyar olvasók elé tárnék. Az első volt a Zóhár. Egy-két ismert dolgot pedig teljesen más színezetben mutatnék be – magamnak is, mert így jobban megértem. Ha kinyitom a Tórát, pár perc olvasás után biztos eljutok egy olyan mondathoz, amit nem tudok mire vélni. Az említett arámi fordítás példája vezetett arra, hogy az interpretált fordítással próbálkozzak. Nem hiszem, hogy Nádasdy ilyesmire gondol, amikor Dantét fordít. Noha ennek is vannak interpretációi. Babitsnak is vannak lábjegyzetei a Divina Commediához. De a szöveget megmagyarázni lábjegyzetek nélkül, hogy maga a szöveg tegye magát érthetővé: számomra ez a kihívás. A zsidó hagyománynak nincs párja más irodalomban. A mi hagyományunk a szöveg interpretációja, azzal kelünk és fekszünk nap, mint nap. Áldott minden új interpretáció, amely hűségesen és szeretettel foglalkozik a szöveggel – így mondja a Zóhár. Engem ez a meggyőződés vezet. Valószínűleg a Genézis lesz az első próbálkozásom.

Gadó János

JONÁ

(Jónás könyve)

I.

Így szólt JHVH Jonához [Jónáshoz], Ámitáj fiához, mondván: (2) Eredj Ninvébe, a nagy városba és hirdesd neki, hogy gonoszságuk [híre] hozzám feljutott. (3) És Joná felkelt, hogy Társisba szökjön JHVH elől. Jáfoba ment, ahol Társisba készülõ hajót talált. Bérét megfizette és beszállt, hogy velük menjen Társisba, JHVH elől. (4) JHVH pedig nagy szelet bocsájtott a tengerre, és hatalmas vihar lett a tengeren, és úgy látszott, hogy a hajó összeroppan. (5) A tengerészek megijedtek és mindenki a saját istenéhez könyörgött, és a tengerbe vetették a hajón levõ poggyászt, hogy könnyebb legyen. És Joná meghúzta magát a hajó végében, lefeküdt és álomba merült. (6) Mellé lépett a hajó kapitánya, és szólította: mi van veled, hogy ilyenkor alszol? Kelj fel, és imádkozz az istenedhez, talán az Isten a segítségünkre jön és megmenekülünk. (7) Az emberek egymással tanakodtak és így szóltak: húzzunk sorsot, hogy megtudjuk, ki miatt sújt minket ez a szerencsétlenség. Midõn sorsot vetettek, Joná húzta a rövidebbet. (8) Így szóltak neki, mondd meg nekünk, ki miatt sújt minket ez a szerencsétlenség, mi a mester-séged, honnan jössz, mi a te országod, milyen nép fia vagy? (9) Azt felelte nekik, héber vagyok, JHVH az én uram, az Egek Istene, aki a tengert és a szárazföldet teremtette. (10) Erre az emberek nagyon megijedtek, és azt kérdezték tõle, mit tettél? Mert az emberek tudták, hogy JHVH elõl menekül, mivel elárulta nekik. (11) És azt kérdezték tõle, mit tegyünk veled, hogy a tenger haragja elcsituljon? Mert a tenger egyre inkább tombolt. (12) Így felelt nekik, fogjatok meg és vessetek a tengerbe, és a tenger megnyugszik elõttem, mert tudom, hogy én miattam sújt rátok ez a nagy vihar. (13) Ekkor megpróbálták az embe-

rek a part felé evezni, de nem sikerült nekik, mert a tenger egyre jobban háborgott. (14) Ekkor JHVH-t szólították, mondván: Könyörgünk, Ádonáj, ne kelljen meghalnunk ennek az embernek az élete miatt, ne engedd, hogy ártatlan embert öljünk, mert te vagy JHVH, minden az akaratod szerint történik. (15) És megfogták Jonát, a tengerbe vetették és megszűnt a tenger háborgása. (16) Az embereket elfogta JHVH-tól való nagy félelem, állatokat áldoztak JHVH-nak és fogadalmakat tettek.

II.

JHVH nagy halat küldött, hogy Jonát elnyelje, és Joná három nap és három éjszaka a hal gyomrában volt. (2) És Joná imádkozott a hal gyomrából JHVH-hoz, aki az õ Istene. (3) És így szólt:

Nyomorúságomban Ádonáj-t szólítottam és válaszolt nekem a Seol gyomrából kiáltottam meghallottad a hangom.

(4) És a mélybe vetettél a tengerek közepébe és körülvelt az áradat minden hullám és hullámverés rám

özönlött.

(5) Azt mondtam [magamban], hogy elmerülök

a szemed elõl és látni se fogom többé szentséged csarnokát.

(6) A víz teljesen ellepett a mélység körülvelt a fejemen nádfontat.

Jónás könyve, 14. századi bizánci kézirat

(7) A hegyeken túl is elmentem, a föld reteszei örökre [bezárultak] felettem

és felhoztad a pusztulásból az életem Uram Istenem.

(8) Ahogy az életem elborult az Úrra emlékeztem és imádságom hozzád jutott a szentséged csarnokába.

(9) A hiábavalósághoz ragaszkodók jóléte meghátrál

(10) és én a köszönet hangjával áldozok neked amit megfogadtam megfizetem Ádonáj megvált [engem].

(11) És szólt JHVH a halnak, aki Jonát a szárazra kihányta.

III.

És lett az Úr szava másodszor is Jonának, mondván. (2) Eredj Ninvébe, a nagy városba, és hirdesd neki azt, amit én mondok neked. (3) És Joná felkelt, és Ninvébe ment, ahogy az Úr mondta. Ninve Isten nagy városa volt, három napba telt bejárni. (4) Jona elindult a városba, és egy napig ment, és azt hirdette, mondván, még negyven nap, és Ninve elpusztul. (5) És Ninve lakosai hittek

az Istenben, és bűjtöt hirdettek, és felnőtt és gyermek zsákot öltött magára. (6) Ninve királyát is megfogta a szó, felkelt a trónjáról, levette magáról a palástját, zsákba burkolózott, és a hamura ült. (7) És elhangzott Ninvében a király és nemeseinek felhívása, mondván, az ember és az állat, a marha és a bárány ne érintsenek semmi tisztátalant, ne legeljenek és vizet se igyanak. (8) És zsákba burkolózott az ember és az állat, és nagy hanggal Istenhez könyörögtek, és mindenki megtért a rossz útról, és megbánták gonosztetteiket, melyeket elkövettek. (9) Ki tudja, talán Isten kiengesztelődik és megszűnik a haragja, és nem pusztulunk el? (10) És látta az Isten a cselekedeteiket, ahogy a rossz útról megtérnek, és Isten haragja kiengesztelődött, és nem büntette meg őket, ahogy azt ígérte nekik.

IV.

[Ez] Jonának nagyon rosszul esett és harag töltötte el. (2) Az Úrhoz imádkozott mondván, Ó Uram, hát én nem ugyanezt gondoltam otthon, a szülőföldemen? Azért szöktem előled Társisba, mert tudtam, hogy Te megbocsájtó és együttérző Isten vagy, lassú haragú, szeretettel teli, aki nem siet a büntetéssel. (3) És most Uram, vedd el az életem, mert jobb nekem a halál, mint az élet. (4) Így szólt az Úr, vajon okkal haragszol? (5). Ekkor Joná elhagyta a várost, és a várostól délre megállapodott, és készített magának egy sátrat, és annak védelmében ült, és figyelte, mi történik a városban. (6) És küldött az Úr Isten egy ricinusfát, mely Joná fölé tárulkozott, hogy a fejére árnyékot vessen és jót tegyen vele a bánatában, és Joná nagyon

megőrült a ricinusfának. (7) De másnap, napkelte előtt küldött az Isten egy férget, amely elpusztította a ricinusfát, és az kiszáradt. (8) És amikor felkelt a nap, Isten csendes forró szelet küldött, és a nap Joná fejét sütötte, aki elájult, és a halálért könyörgött, mondván, jobb, ha meghalok, minthogy éljek. (9) Így szólt Isten Jonához, ugye sajnáltad a ricinusfát? Azt mondta, hogy annyira sajnáltam, hogy a halált kívántam. (10) Így szólt az Úr, sajnáltad azt a ricinusfát, amit nem te ültettél, amit nem te gondoztál, mely egy éjszaka született, és egy éjszaka alatt odalett. (11) Hát én ne sajnáljam Ninvét, a nagy várost, melyben több mint százhuszezer ember él, aki a jobbot is alig képes megkülönböztetni a baltól [azonkívül] sok állat.

Uri Asaf fordítása

Jónás könyve

A zsidó hagyomány szerint Jom Kipur napján, minden évben egyszer, felolvassák Jónás könyvét a zsinagógában. A történet a legrégebbi példabeszéd a megtérésről, és a bűnbocsánatról. Jónás (Joná) az ún. kispróféták egyike, akit ez a szöveg nem nevez prófétának. A Királyok könyve, II/14. említést tesz egy azonos nevű személyről, *Joná ben Amitáj*ról, aki II. Jeroboám, Izrael királya idejében, prófétáskodott.

Ő (Jeroboám) szerezte vissza az Izrael határát Emáthtól fogva a pusztasági tengerig, az Úrnak, Izrael Istenének beszéde szerint, amelyet szólott volt az ő szolgája, Jónás próféta, az Amittai fia által, a ki Gáth-Kéferből való volt. Mert megtekintette az Úr az Izrael igen nagy nyomorúságát, hogy a berekesztetett és az elhagyatott is semmi és nincs senki, aki az Izraelt megszabadítaná. És nem mondta azt az Úr, hogy az Izrael nevét eltörli az ég alól; annakokáért megszabadította őket Jeroboám, a Joás fia által. (ld. Károli biblia).

Jónás könyve midrás, és Jób könyvéhez hasonlóan nem alapozható semmi-

féle történelmi tényekre. Jónás, képzelt személy, akinek nevét a midrás a Királyok könyvéből kölcsönzte. Jónás könyve a bibliai kánon kései írásai közül való, és feltehetően a hellenizmus korában keletkezett. A könyvben szereplő Ninve (Ninve), Isten nagy városa képzeletbeli nagyváros. Ekkor talán már nem is állt. Ha igen, nem valószínű, hogy királya, nemesei és polgárai, a JHVH hívői voltak, miként erről a történet beszél. Jónás könyve a könyörület Istenről, a hit erejéről, és a féltékeny Jónásról szól. A város uralkodója, és minden alattvalója, (akikről azt sem tudjuk, hogy zsidók vagy prozeliták) közös akarral megbánják vétkeiket. Ezt azzal a bűjt és az önsanyargatás gesztusával fejezik ki, ahogy a törvény a gyász idejére előírja, például Jeruzsálem pusztulásának emléknapján, Áv hónap kilencedikén. Jónás könyvéből azonban nem derül ki, hogy ez az év melyik napján történik.

Mi a niniveiek vétke, miért vonakodik Jónás a küldetéstől? Talán az zavarta, hogy arra nem érdemes emberek

Jónás könyve, illusztráció 1476-ból

kegyelmet kaphatnak az Örökkévalótól? Vagy attól fél, hogy hamis prófétának bizonyul? A könyv negyedik részében választ kapunk.

A hal gyomra a Seol, a héber Hadesz. Mikor Jónás ide kerül, megretten, hogy nem láthatja többé JHVH szent helyét, a Jeruzsálemi Szentélyt, és Istenhez imádkozik. A midrás szerint a hal gyomra „imaház”, melynek ablaka a hal két szeme. Jónás imája, ebben a Seol-beli „imaházban” csendül fel.

U. A.

MISNA – BRÁCHOT

(Áldások)

A Misna, magyarul Ismétlés (héberül מִשְׁנָה – *misná*) a Biblia utáni zsidó irodalom, az úgynevezett szóbeli tan (*tóra se-beal-pe*) alapja. Alapvetően a Tóra rendelkezéseire kapcsolódó kérdések és válaszok, valamint az azokból leszűrt vallástörvények (*halácha*) gyűjteménye, ezen kívül rövidebb elbeszéléseket, tanításokat is tartalmaz. Végleges összeállítására Jehuda Hanászi nevéhez köthető. Azokat a zsidó tudósokat, akik fenntartották, fejlesztették és áthagyományozták, tánáknak nevezzük. A Misna anyagának összeállítója és rendezője Akiba ben Jozsef volt, az ő és mások, különösen rabbi Méir tevékenysége nyomán Jehuda Hanászi (másként Hákados, a szent, vagy röviden *Rabbi*, meghalt i. sz. 219.) szerkesztette egybe a ma ismert alakjában.” (Wikipédia)

Az alábbi szöveg részleteket tartalmaz a Bráchot (áldások) traktátusból, mely a Misna hat része közül az ún. Zráim (magok) c. részből való. A fordító szögletes zárójelbe tette a könnyebb érthetőség kedvéért való kiegészítéseket. A lábjegyzetben található magyarázatok a fordító munkája. A héber nyelvű szövegforrás: <http://kodesh.snunit.k12.il/b/h/h1.htm>.

MISNA 1/1

Mikor mondják az esti *smát*?¹ Rabbi Eliezer szerint, akkortól, ahogy a *kohanim* bemennek, hogy egyenek az adományból, az [éj] első harmadjának² végéig. Bölcsseink³ szerint éjfélig. Rábán Gámliel azt mondja: Amíg hajnalodni kezd. Egyszer történt, hogy a fiai [későn] tértek meg az ivóból és azt mondták apjuknak: Még nem mondtunk *smát*. Azt mondta nekik: Még hajnal előtt kötelesek vagytok mondani. De nem csak ez, hanem minden olyan parancsolat, amely a bölcssek szerint „éjfélig” kötelező, az első hajnali fénysu-

gár megjelenéséig teljesítendő. Az [áldozat] zsírjának és belső részeinek elégetése teljesítendő az első hajnali fénysugárig.⁴ Azok [az áldozatok], melyek húsát aznap kell elfogyasztani, elégetésük hajnalig kötelező. Ha így van [hogy hajnalig halasztható], miért mondták a bölcssek, hogy „éjfélig”? Hogy távol tartsák az embert a vétektől.

MISNA 1/2

Mikor mondják a reggeli *smát*? Mikor az égszínkék⁵ színe a fehértől megkülönböztethető. Rabbi Eliezer azt mondja: Mikor az égszínkék a póréhgyma színétől [megkülönböztethető] de a napkelténél nem később. Rabbi Josua azt mondja: A harmadik óráig, mivel a királyfiak szokása a harmadik órában⁶ felkelni. Aki ekkor, vagy később mondja, nem veszít. Az olyan, mintha a Tórából olvasna.⁷

MISNA 1/3

Bet Sámáj azt mondja: Este minden ember fekvé mondja a *smát*, reggel állva mondja, mivel az [ima] így szól: „Ha lefekszel és ha felkelsz”. *Bet Hilel*⁸ azt mondja: Mindenki szokása szerint mondja, mert [az imában az is] írva van: „Ha úton jársz.”⁹ Akkor miért mondták, hogy „ha lefekszel és ha felkelsz”? Ez arra vonatkozik, hogy az ember este lefekszik és reggel felkel. Rabbi Tarfon azt mondta: Úton voltam és ledőltem, [hogy *smát* imádkozzak]¹⁰ *Bet Sámáj* [előírása] szerint jártam el és ezzel veszélybe sodortam magam az útonálló miatt. [A bölcssek] azt mondták neki: Bajba sodortad magad, mert megszegted *Bet Hilel* utasításait.

MISNA 1/4

Reggel két áldást mond [a *smá*] előtt és egyet utána; este kettőt mond előtte és kettőt utána.¹¹ [A két áldás közül] az egyik rövid a másik hosszú.¹² Ahol azt mondták,

hogy hosszasan [áldjon], ott nem veheti rövidre, és ahol azt mondták röviden áldjon, ott ne legyen hosszú. Ahol be kell fejezni, nem teheti azt, hogy nem fejezi be, és ahol nem szabad befejezni, nem fejezi be.

MISNA 1/5¹³

Éjszakánként, [esti *smában*] megemlítik az Egyiptomi Kivonulást.¹⁴ Rabbi Elázár ben Ázárjá azt mondta: Hetven éves vagyok, de nem hallottam, hogy említést tennének éjszaka az Egyiptomi Kivonulásról, míg nem jött Ben Zomá, aki ezt megmagyarázta a [következő verssel]: „Hogy életednek minden idejében megemlékezzél arról a napról, amelyen kijöttél Egyiptom földjéről.” (MTörv 16, 3). Az „életednek idejében” a napokat jelenti, és a „minden idejében” az éjszakákat. A bölcssek hozzátették, hogy az „életednek idejében” ezt a világot jelenti és az „életednek minden idejében” a Messiás napjait.

MISNA 3/1

Aki előtt halott fekszik [a házban], nem kell *smát* mondjon, se imádságot, és az imaszij felvétele alól is fel van mentve. Akik a koporsót¹⁵ viszik, és akik felváltják őket, és akik felváltják ezeket, meg azok, akik a koporsó előtt vagy mögött mennek, ha szükség van rájuk, [hogy a koporsót vigyék] nem mondanak *smát*. Aki nem viszi, az köteles *smát* mondani. De ezek és a többi [kísérő] fel van mentve az imádság¹⁶ alól.

MISNA 3/2

Miután a halottat eltemették, és hazatérőben vannak, ha idejük engedi, hogy elkezdjenek és befejezenek [egy *smát*] ahogy elérik a [vigasztalók]¹⁷ sorfalát, kezdjék el, ha nem, ne kezdjék el. Akik a belső sorban állnak,¹⁸ nem mondanak [smát], akik távolabb állnak, kötelesek.

MISNA 3/3

Asszonyok, rabszolgák és kiskorúak nem mondanak *smát*, valamint imaszíjjal sem imádkoznak. De az *ámidá*, a *mezuzá*¹⁹ és az ételáldás számukra is kötelező.

MISNA 3/4

Akin tisztátalanság esett,²⁰ gondol rá,²¹ de nem mondja, de az előtte és az utána következő áldásokat sem. Az étel után mond áldást, de étkezés előtt nem. Rabbi Jehuda azt mondja: Áldjon előtte is, és utána is.

MISNA 3/5

Már belekezdett az imádkozásba²² és közben eszébe jut, hogy tisztátalanság esett rajta, ne hagyja abba, hanem vegye rövidre az imádságot, ha előtte megmerült [a rituális fürdőben]. Ha kijön és betakarja magát, imádkozhat napkelte előtt. Kimegy a vízből, betakarja magát és mondja. Ha [nincs idő],²³ fedje el magát a vízzel és mondja. Ne merüljön alá piszkos vízben, vagy áztató vízben,²⁴ csak ha [tiszt]a vizet ad hozzá.²⁵ Milyen messzire távolodjon onnan²⁶ és [milyen messzire], ha ürülék van ott? Négy könyöknnyire.

MISNA 3/6

Akinek folyása van és tisztátalanság²⁷ van a testén, vagy a menstruáló nő, aki ondót talált magán, vagy a közösülő nő, aki közben vért látott, meg kell merülnen. Rabbi Jehuda felmenti őket.

MISNA 5/1

Csak teljes komolysággal szabad imába kezdeni. A régi hászidok²⁸ egy órát vártak, mielőtt imába kezdtek, hogy szívüket Isten felé kitarják. Ha a király felőled kérdez, [imádság közben] ne válaszolj. Ha kígyó tekeredik a sarkadra, akkor sem szabad félbeszakítani.

MISNA 5/2

[Isten] esőadó erejét a feltámadás áldásában kell megemlíteni, és esőért az évek áldásában imádkozunk, és a *hávďálát*²⁹ attól kérjük, aki „kegyességében értelmet ad nekünk” áldásában. Rabbi Akiva azt mondja: Ezt külön kell mondani, a negyedik áldásként. Rabbi Eliezer azt mondja: A hála áldásában.³⁰

Forrás: lativ.hu

A budapesti Lativ Kolél tanulói

MISNA 5/3

Ha valaki [*ámidá* közben] azt mondja, hogy *madárfészek fölé terjedjen a könyörületed*,³¹ vagy *a jótettekért áldjuk a te Nevedet, hálával, hálával*,³² azt elhallgattatják. (Ha valaki azt mondja: *áldjanak Téged a jók*, az hibát követ el). Aki a frigyszekrény előtt ima közben hibázik, valaki más lépjen a helyére, és ha erre kéri, ne utasítsa vissza. Honnan kezdje? Annak az áldásnak az elejéről, melyben tévedett.

MISNA 5/4

Aki a frigyszekrényénél imádkozik, ne válaszoljon a *kohánim* áldására³³ ámennel, mert belezavarodhat [a szövegébe]. Ha rajta kívül nincs jelen kohén, ne emelje magasra a kezeit. Ha biztos abban, hogy magasba emelve a kezeit visszatál az imádsághoz, teheti.

MISNA 5/5

Aki ima közben hibázik, rossz jel maga számára, de ha előimádkozó,³⁴ rossz jel a gyülekezet számára, mivel aki az embert képviseli, az akár ő maga. Ezt mondták Hánina ben Doszá rabbiról: Miközben a betegek felépüléséért imádkozott, így beszélt: Ez élni fog, ez meg fog halni. Azt mondták neki: Honnan tudod? Azt válaszolta: Ha az imádságom szava szabadon jön a számból,³⁵ tudom, hogy meghallgatásra talál, ha nem, tudom, hogy el lesz utasítva.

MISNA 6/1

Milyen áldást mondanak a gyümölcsre? A fa gyümölcsére azt mondja: „A fa gyümölcsének teremtője”,³⁶ kivétel a bor, mert a borra azt mondja: „A szőlőtő gyümölcsének teremtője”. A földön termő gyümölcsre azt mondja: „A föld gyümölcsének teremtője”, kivétel a kenyér, mert a kenyérre azt mondja: „Aki előhossa a kenyeret a földből”. A zöldségre azt mondja: „A föld gyümölcsének teremtője”. Rabbi Jehuda azt mondja: „Különféle fűvek teremtője”.

MISNA 6/2

Ha a fa gyümölcsére [tévedésből] azt az áldást mondta, hogy „A föld gyümölcsének teremtője”, eleget tett [a parancsolatnak]. Ha azonban „A föld gyümölcsének teremtője” helyett a „fa gyümölcsének teremtőjét” mond, nem tett eleget. Ha mindenre³⁷ azt mondja: „Legyen minden a szava szerint”, eleget tett.

MISNA 6/3

Arra, ami nem a földön terem, azt mondja: „Legyen minden a szava szerint”. Az ecetre, az éretlen gyümölcsre, a sáskára azt mondja: „Legyen minden a szava szerint”. (A tejre, a sajtra, a tojásra azt mondja: „Legyen minden...”). Rabbi Jehuda azt mondja: Rossz (átkos) dolgokra nem mondunk áldást.

MISNA 6/4

Ha többfajta étel van előtte, Rabbi Jehuda azt mondja: Ha egy közülük a hét faj-

tából való,³⁸ arra mondja az áldást. Bölcssek azt mondják: Arra mond, amelyikre akar.

MISNA 6/5

Ha áldást mondott a borra az étkezés előtt, nincs szükség az étkezés utáni boráldásra. Ha áldást mondott előételre,³⁹ nincs szükség az utóétel [édesség] áldására. Ha áldást mondott a kenyérre, nem kell áldást mondjon az előételre, de az előételre mondott áldás nem helyettesíti a kenyéráldást. Sámáj iskolája⁴⁰ szerint az edényben főtt étel áldását sem helyettesíti.

MISNA 6/6

Ülve esznek, mindenki külön áld magának. Ha párnákon⁴¹ lakomáznak, egyvalaki áld a többi nevében. Ha bort hoznak étkezés közben, mindenki magának áld, ha étkezés után [hozzák a bort] egyvalaki áld a többi nevében, és ugyanez a fűszerekre⁴² is áldást mond, melyet csak étkezés után hoznak.

Pergamenre írt Misna-lap a Kaufmann-gyűjteményből. A Brachot traktátus kezdete

MISNA 6/7

Először sós ételt hoztak elébe és vele kenyeret, áldást mond a sósra és a kenyérre nem, mert a kenyér adalékként szerepel. Ez a szabály: Ha a főétel mellett kísérő adalék jár, a főételre [*háikár*] mondott áldás mellett nincs szükség a kísérő ételre [*tfelá*] áldást mondani.

MISNA 6/8

Fügét, szőlőt és gránátalmát evett, Rában Gámliel szerint három áldást⁴³ kell mondani utána.⁴⁴ A Bölcssek szerint a három helyett egy áldást; Rabbi Akiva azt mondja: Még akkor is három áldást mond, ha vízben főtt zöldséget evett, és csak ezt. Aki szomját vízzel csillapítja, azt mondja: „Legyen minden az Ő szava szerint”; Rabbi Tarfon azt mondja: „Sok élőlényt teremtettél (és a szükségeket...)”

Héberből fordította
és magyarázatokkal ellátta:
Uri Asaf

JEGYZETEK

- 1 A héb. *smá jisráel* (Halljad Izrael) imádság; a szövegének forrása: MTörv (6, 4-9); naponta kétszer mondják, reggel és este.
- 2 Az éj a csillagok feljövetelével kezdődik, és három harmadra (héb. *ásmoret*) osztják, mindegyik 4 órát tart.
- 3 A bölcssek, bölcseink : héb. megfelelője: *Tánáim*.
- 4 Amit az áldozati állatról eltávolítanak, (főleg zsirt – héb. *helev*) hajnalig elégetik.
- 5 Égszínkék, héb.: *tchelet*: tengeri csigából nyert festék neve, mely a készítés módja szerint lehet égszínkék, vagy bíbor.
- 6 Harmadik óra: a nap kezdetétől (napkeltétől) számítva.
- 7 A *smá* imádság szövege a Tórából való, (MTörv (6, 4-9); Tóra olvasás ill. tanulás, a nap minden órájában lehetséges.
- 8 Bet Sámáj és Bet Hilel (Sámáj és Hilel háza) kétféle rabbinikus iskola, hagyomány.
- 9 Út és szokás: mindkettőt a héb. *derech* szó jelöli.
- 10 Este volt.
- 11 A *smá* imádság szövegét meghatározott áldások előzik meg és zárják.
- 12 Rasi szerint az „egyik rövid a másik hosszú”, az esti *smá* imát követő két áldásra vonatkozik.
- 13 Ez a misna a pészahi Hágádában is szerepel.
- 14 A Szám 15 (37-41) szövege szerint.
- 15 Koporsó, vagy hordágy a letakart halottal.
- 16 Ha már egy *micvát* (parancsolatot – ez eset-

- ben a temetés) teljesítenek, nem kell az *amidát* is teljesíteni.
- 17 A temetést követően a gyászolók a vigasztaló emberek kettős sorfala között haladnak el.
- 18 A vigasztalók sorában, legközelebb a gyászolókhoz.
- 19 *Mezuzá*: az ajtófélfára helyezett pergamen tekercs, mely a *smá* szövegét tartalmazza.
- 20 Akinek ondó folyása volt.
- 21 Nem imádkozhat fennhangon.
- 22 A tizennyolc áldás imádságát mondja.
- 23 Már felkelt a nap, és az esti *smára* nem jutott idő.
- 24 Pédaul, ha a *mikvének* (rituális fürdő) használt medencében lent áztattak.
- 25 Ezzel kaps. a *gmárá*: vizelet mellett csak akkor imádkozhat, ha vizet ad hozzá (vízzel mossa le).
- 26 Ahol vizeletet talál.
- 27 Nemi betegségben szenvedő férfi, aki ondót talált magán.
- 28 *Hászid*: istenfélő.
- 29 A *hávdálá* (megkülönböztetés): a szombat és ünnepnap kimenetelét jelöli.
- 30 A misna az *amidá* (tizennyolc áldás) imádság elemei közül tesz említést; az *amidá* három részből áll: bevezető három áldásból: ávot (atyák), gvurot (Isten hőstettei), kdusát hásem (Isten szentsége), 12 középső áldásból, és a záró hármashból: *ávodá* (szentélybeli áldozatok), *hodáá* (hála Isten „jó-cselekedeteiért”) és *sálom* (béke) áldása, összesen 19.
- 31 Itt a MTörv (22, 7) passzusára utal, mikor va-

- laki madárfészket lel: „bizony bocsásd el az anyát, és a fiakat fogd el magadnak”.
- 32 Istent nemcsak a jótettekért kell áldani, és amikor ezt szándékosan hozzáfűzi a 18. áldáshoz, mely úgy kezdődik: *modim* (hálát adunk), elhallgattatják.
- 33 Kohen, t.sz. kohanim, papok, akik megáldják a gyülekezetet, ez az ún. *birkát hákohánim*.
- 34 Előimádkozó héberül: *sáliáh cibur*: az egész gyülekezet előtt imádkozik, olvas.
- 35 Akadozás, hiba nélkül imádkozik.
- 36 A teljes áldás minden esetben úgy kezdődik: Áldott legyen az Úr, a világ királya...(báruhá átonáj, melech há-olám).
- 37 Mindenre: a földön termő és a fán termő gyümölcsre, a kenyérre, a zöldségre egyaránt.
- 38 A hét fajta (*sivát háminim*): búza, zab, szőlő, füge, gránátalma, olíva olaj, datolya.
- 39 Itt a *parperet* szó szerepel, mely lehet kompót, szárított gyümölcs stb.
- 40 Sámáj és Hilel iskolája két fontos talmudi irányzatot képvisel, a Sámáj szigorúbban ítél.
- 41 Oldalukon fekvő lakomáznak, görög-római szokás szerint.
- 42 Illatos, parázson melegített fűszerek, füstölő, mely elveszi az étel szagát.
- 43 Három áldás: a teljes ételáldás (*birkát hámazon*), mely eredetileg három részből (áldásból) állt, melyhez hozzávettek egy negyediket.
- 44 Mintha teljes étkezés lenne.
- 45 Égszínkék, héb.: *tchelet*: tengeri csigából nyert festék neve, mely a készítés módja szerint lehet égszínkék vagy bíbor.

Huszár Mihály

„A TI ZSIDÓ LELKETEKBEN, A TI IGAZ MAGYAR SZÍVEKTEKBEN...”

Lőwy Adolf, Marcali utolsó főrabbi

Dr. Lőwy Adolf rabbit, bölcsezdoktort 1938. október 23-án avatták főrabbiává a marcali neológ anyahitközségi kerület életében jelentős és emlékezetes beiktatási ünnepségen. Székét – hálával és köszönettel – a magyarországi rabbik közül az utolsók között foglalta el. A hivatalos felszólalók és meghívottak között a marcali járási, és községi közigazgatás, az iparosság és a kereskedők vezetői, a katolikus és protestáns egyházi képviselők nevei voltak megtalálhatóak. „A rabbiért menő küldöttség: Lenkei Pál, Ullmann Henrik és Gut Izidor /Kéthely/. A templomajtóban Wallentin Magda és Somogyi Nusi párnán tartották a kulcsot, melyet a fogadó bizottság adott át. Tagjai: Scheiber Ernő elnök, Rückländer Jakab, Dr. Dénes Antal, Drucker Mihály, Somogyi István és Wilhelm Károly voltak. A templom előcsarnokában Sattler Sándor templomgondnok Thórával várta a főrabbi urat, küldöttség élén, melynek tagjai: Faragó Ferenc, Braun Nathán és Tausz Lipót voltak. Az ünnepi rész lezárása után a küldöttségek melegen gratuláltak a főtisztelendő úrnak.” A kerületi diszközgyűlésen többek között a nagykanizsai hitközség nevében Dr. Halphen Jenő, a járási zsidóság nevében Gut Izidor, Dr. Salgó László budapesti-józsefvárosi rabbi-helyettes, Braver Lázár balatonboglári rabbi-helyettes és Dr. Winkler Ernő nagykanizsai főrabbi beszélt. Egyedüli keresztényként Hikman Béla, a járási Ipartestület elnöke köszöntötte az új főrabbit.¹ Érdekes módon a Somogy megyei zsidóság más közösségei nem képviseltették magukat.

Dr. Lőwy Adolf 1912. augusztus 15-én született Tokajban, az apja Lőwy Dezső, az édesanyja Weisz

Regina volt. A gimnázium után az egyetemi tanulmányait az Országos Rabbiképző Intézetben és a budapesti Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte.² Az Országos Rabbiképző Intézet Alapszabályában 1877 óta az szerepelt, hogy azután avatnak rabbivá valakit, ha előzőleg négy éven át tanult a Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd a doktorátust is megszerezte. Komoróczy Géza azt írta, hogy „az emancipációtól számított 60-65 év folyamán a neológ rabbikar körülbelül 75 százaléka a legmagasabb egyetemi végzettséggel került kisebb-nagyobb hitközségekbe szerzte az országban, műveltsége a zsidó társadalom kulturális modernizációjának – iskolázás, stb. – mozga-

Lőwy Adolf neve az ELTE Trefort-kerti emlékművén

tó erejét jelentette.” A rabbijelöltek doktori vizsgabizottságának a vezetője a közismerten antiszemita, fajvédő mozgalmár Pröhle Vilmos orientalista volt, aki ugyanakkor mindenkit átengedett. A bizottság további tagjainak a nevét – például Eduard Mahler, Korniss Gyula vagy Schwartz Elemér – jóindulatú vizsgáztatóként őrizte meg az emlékezet.³

Lőwy Adolf 1934-ben került Marcaliba, ahol valószínűleg rabbi-helyettesként kezdte meg a szolgálatát, „Pásztor lettem ennek a gyülekezetnek, melyben

veszteségnek rettenetes súlyát és én éppen ezért e szent órában fogadom, hogy fokozott erővel azon leszek, hogy ott álljak mindenkor e gyerekek mellett, hogy tanítsam őket szívvel-lélekkel, hogy megfogjam a kezüket, hogy el ne veszítsék lelki egyensúlyukat, hogy alkotásra hivatott fiatal lelkek el ne süppedjenek a le-targia mocsarában és el ne sodródjanak a vad kétség-beesés hullámaiban.”⁷

Az új főrabbi beszédének (A hatszárnyú szeráf) központi témája Jezsajás próféta látomása volt, amelyben a Hatszárnyú Szeráfokban látta az igaz pap ideálját. Alázatosnak, elnézőnek, tisztának, az ifjúság barátjának kellett lennie. A vallási tartalom, a Tóra szeretete mellett, a hazaszeretet kihangsúlyozása volt a másik fontos része a prédikációjának, amikor azt tanácsolta a zsidó ifjúságnak, hogy adják oda mindenüket, szívüket, „ha kell, meghalni egy szebb, boldogabb Magyar Jövendőért, mint testvéreid, akik talán más templomban imádják mindannyiunk szent, közös egy igaz Istenét. S bár mi most a megalázottak csapata vagyunk, a meggyötörtek vádolt és hajszolt serege, ha üt az óra, hogy meg kell védenünk a magyar határokat és visszaszerezni az összes régi területeinket, akkor mi ott leszünk mindnyájan és én is, mint hazám felesküdt tábori papja, ott fogok állani Veletek, hogy megvívjuk a magyarság nagy és igaz harcát.”⁸ Tanulságosak azok a sorok is, ahol azt írja: „ha ideig-óráig kétségbevonják vérünkkel és verejtékünkkel kiérdemelt emberi jogainkat, vegyétek ezt is tudomásul, keserűség és viszonyosság nélkül. Mert nekünk nem kell átértelmeznünk sem zsidóságunkat, sem magyarságunkat, sem a nemzetet, sem a törvényt.” Az avatóbeszéd végén az Isten áldását kérte önmagára, „hogy szent tudományod szellemében vezérelhessem e sokáig pásztor nélkül szűkölködött, elszéledt nyáját”; „közös édesanyánkra, Nagymagyarországra”; „a legelső Magyar Emberre [Horthy Miklós kormányzó – H. M.]”, valamint a község és járás összes vallásfelekezeteire, egyházára és templomára, papjaira és híveire.⁹

Amikor 1944 tavaszán a marcali izraelita hitközség Marcaliban lakó tagjait összeírták, ott találjuk a főrabbinak és családtagjainak a nevét a 107., 108. és 109. szám alatt. „Dr. Lőwy Adolf – 1912- ker. rabbi – egyetem-főiskola; Dr. Lőwy Adolfné – 1917 – háztb. – kereskedelmi; Lőwy András Péter – 1941 – gyermek.”¹⁰ 1944. június 6-án a marcali közösség a főrabbi vezetésével végighaladt az Erzsébet királyné (ma, Petőfi) utcán a szecessziós zsinagógától a vasútállomásig, ahonét Tabra, a gyűjtőgettóba kerültek, majd Auschwitzba vitték őket marhavagonokban. A visszaemlékezők szerint a vidéki rabbik jó pásztorként vigyáztak nyájukra, és az állandó életveszély ellenére „lelket öntöttek a kétségbeesettekbe, hitet és reményt tápláltak a szívükbe.”¹¹ Dr. Lőwy Adolf túlélte a haláltábor, majd kényszer-

A marcali zsinagóga egy korabeli képeslapon

négy esztendő óta hirdetem a Te ígédet Istenem” – írta székfoglaló beszédében.⁴ A forrásokban Lőwy rabbi avatásának a dátumát szintén 1938-ra teszik, miután a doktorátusát megszerezte, így bekerült a 278 rabbi közé, akik tudományegyetemen végeztek. A „doktor-rabbik” – hitközségi tevékenységük mellett – irodalmi munkásságukkal bővítették mind a zsidó, mind a magyar horizontot, Eötvös József szellemében. Lőwy Adolf 1936-ban *A vízözön Kelet irodalmában* címmel publikált, majd 1937-ben, Eduard Mahler orientalista, egyiptológus, akadémikus születésének 80. jubileumára összeállította műveinek bibliográfiáját (Mahler- Emlékkönyv).⁵

A székfoglaló örömteli napját beárnyékolta az a tény, hogy a marcali zsidó elemi iskola, amelyet még Marczali Mihály (1824-1889) főrabbi, a neológ zsidóság jeles alakja, Lőw Lipót tanítványa 1852-ben alapított, és ahova keresztény tanulókat is szívesen beírat- tak, kénytelen volt bezárni.⁶ Lőwy Adolf erről így emlékezett meg: „Oh sajnó és vérzik az én szívem a veszteségért, amely az ifjúságot 86 esztendő iskolájának bezárásával érte. Tudom és átérzem ennek az óriási

munkásként – vagy már felszabadítottként, a hazafelé vezető úton – az ausztriai Günskirchenbe került, ahol 1945. április 20-án halt meg.¹²

Neve 1990 óta a marcali második világháborús emlékművön, 2014. november 14-e óta az ELTE Trefort-kerti emlékművén szerepel, a 71 deportált rabbi-doktor, a mártírhaltalt halt 89 magyar rabbi neve között. Ott olvasható marcali elődje, Dr. Enten Manó (1886-1944) rabbi neve is.¹³ Az 1938-ban beiktatott nyolc

neológ és status quo ante rabbi közül egyedül Dr. Bernáth Miklós (1883-1963), a Bosnyák téri (ma zuglói) körzet rabbija élte túl a vészorszakot.¹⁴

Lówy főrabbi 1938-as beiktatási beszédében elhangzott mondatai tragikus módon sohasem teljesülhettek. „*Mi magyarok vagyunk. Magyar földön születtünk, magyar dalt daloltak anyáink bölcsőink felett és az édes magyar földben akarunk nyugodni őseink mellett.*”¹⁵

Emlékéből fakadjon Áldás!

FORRÁSOK

BEIKTATÁS 1938 = Dr. Lówy Adolf főrabbi beiktatási ünnepének forgatókönyve. é. n. [1938]. Másolat. Marcali Múzeum Adattára. 1-2.
EGRI 2004 = Egri Oszkár: „Mártirokká lettek a papok”. A holokauszt során elhurcolt és meggyilkolt rabbik emlékére. In *Új Élet*. 2004. április 15.–június 15.
FROJIMOVICS 2008 = Frojimovics Kinga: Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig. Archontológia (Az anyahitközségek rendjében). MTA Judaisztikai Kutatóközpont. Budapest, 2008.
KOMORÓCZY 2014 = Komoróczy Géza: Egyetem, zsidók, judaisztika. Mire emlékezünk? In *Élet és Irodalom*. 2014. december 19. 22–23.
LISTA 1944 = A Marcali-i Izr. Hitközség Marcaliban lakó tagjai. 229 nevet tartalmazó lista. é. n. [1944]. Másolat. Marcali Múzeum Adattára.
LÓWY 1938 = Dr. Lówy Adolf: A hatszárnyú szeráf. Székfoglaló beszéd Marcaliban. Gewürz Ferdinánd könyvnyomda. Budapest, 1938.
MARCZALI 2000 = Marczali Henrik: Emlékeim. Múlt és Jövő Kiadó. Budapest, 2000.
<http://emlekhely.btk.elte.hu/profile/dr-lowy-adolf/>

JEGYZETEK

1 BEIKTATÁS 1938. 1-2.
2 <http://emlekhely.btk.elte.hu/profile/dr-lowy-adolf/> (letöltés: 2015. április 20.)
3 KOMORÓCZY 2014.
4 LÓWY 1938. 1.
5 EGRI, 2004. június 1. Egri Oszkár tévesen 1939-re datálja a beiktatási beszéd kiadását.
6 MARCZALI, 2000. 25.
7 LÓWY 1938. 8–9.
8 LÓWY 1938. 8.
9 LÓWY 1938. 11–12.
10 LISTA 1944.
11 EGRI, 2004. március 15.
12 <http://emlekhely.btk.elte.hu/profile/dr-lowy-adolf/> (letöltés: 2015. április 20.)
13 EGRI, 2004. április 15. Dr. Enten Manó, 1911 és 1914 között volt Marcaliban, majd kassai főrabbiaként szolgált a deportálásig.
14 FROJIMOVICS, 2008. 52. A marcali főrabbi mellett meghalt az üldöztetésben: Dr. Klein József (rabbi, Baja); Dr. Takács Pál (segéd-rabbi, Buda); Dr. Deckner Gábor (rabbi, Zsidókórház); Dr. Silberstein Adolf/Áron (főrabbi, Hódmezővásárhely); Dr. Náthán/Nathan Nándor (főrabbi, Léva); Dr. Tennen Béla (rabbi, Lippa).
15 LÓWY, 1938. 11.

Trauma és utóhatás

Szemináriumsorozat a vészorszak és a másodgeneráció irodalmáról a *Szombat* folyóirat szervezésében, Szántó T. Gábor vezetésével

Keddi napokon, 18.00-kor a Bálint Házban (Budapest VI., Révay u. 16.)

Jelentkezni, olvasni és beszélgetni a művekről sosem késő!

- **November 10.:** Rubin Szilárd művei – Vendéglőadó: Keresztesi József
- **November 24.:** Márton László: *Árnyas főutca* – Vendéglőadó: Szűcs Teri

Részletek: <http://www.szombat.org/szeminarium>

Tandíj: óránként 600 Ft – Az őszi félévre előre váltható bérlet: 2000 Ft

Jelentkezni a szanto@szombat.org e-mail címen, vagy délutánonként a **311-6665**-ös telefonszámon lehet.

Támogató/supported by: the L. A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora, Israel
Partnerek: Bálint Ház, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Szombat Alapítvány

Gantner Ádám

A SZOBAPINCÉR

(Részlet a regényből)

– Az első, étteremben töltött napodon nem véletlenül bibszitek le és vettek a szárnyaim alá – így Ákos úr vallomása.

Giorgionak az első napok, hetek, hónapok elteltével is kitűnt Ákos úr magányossága és elszigetelődése a nálánál jóval eltérőbb küllemű, vörös nyakú, fekete harcsabajuszt viselő, egyvégtében panaszkodó, kicsinyes felszolgálók közül.

Ákos úr ugyan aktív szereplőként közreműködött a legtöbb mókában, a tanulók ellen irányuló szívatásban és a kollektíven űzött okosságban – lopás –, amit együtt hajtottak végre a felszolgálók és a pultosok cinkos egyetértésben és hallgatólagos megállapodásban a zsidó tulaj ellenében, de mégis kitűnt a soraikból.

Ákos úr magánéletéről nem sokat tudni. Megnősült, majd elvált, majd újra nősült, utódot nem hagyott, egyetemet végzett, de nem diplomázott, nyelveket beszélt, de az országhatárt nem lépte át, gyakran motyogott félhangosan magában, rendre verses strófákban válaszolt a neki szegett kérdésekre, klasszikusokat idézett a vendégek előtt, rendszerint és sokat káromkodott ízesen, valamicske köze volt Zsuzsi nénihez, és a péntek estéit rendre otthon töltötte. Sántaságának körülményeiről sem szólt sokat, múltját homály fedte, jelenét titkolta, jövőjéről terveket nem kovácsolt. Némi titokzatosság, vagy talán csak állandó szomorúság lengte körül, cinkos félmosoly, némi keserőséggel vegyítve bujkált örökösen a szája szegletében, és felborzolt, feldühített macska módjára ugrásra készen állt a személye ellen irányuló összűzszerűen érkező sértésekre.

– Ha ezek egy bibsigyereket kapnak maguknak tanulóknak, széjjelszednek! Ezért is léptem elsőre, hogy az én tanulóm legyél! Eléjük mentem! – Ákos úr kényszerű vallomása mélyen megdöbbsentetté Giorgiot.

Kíváncsian, de egyben értetlenkedve vette az arcát szemügyre az otthoni fürdőszoba tükörben és próbált az állítólagos bibsi vonásainak utánajárni Giorgio. Jó idő elteltével feladva önnön beazonosítását, egy ízben anyját is kérdőre vonta, hogy valóban bibsinek látszik-e, mivel bibsi kinézettel riogatja őt a gyakorlati főnöke, és vajon melyek azok a jellegzetes bibsi vonások, karakterjegyek, amik netán fellelhetők az ő arcán is? Apja ígéretéhez híven, miszerint többet nem mutatkozik kisebbik fia iskolájának a környékén, kikerülve az oktatási intézményt, a családi haverhoz fordult felvilágosításért, hogy miféle gyakorlati helyet szerzett, ahol bizony az első munkanapján menthetetlenül lezsidózzák a fiát?

Giorgio a későbbiekben a harcsabajszú felszolgálók óriási röhgése közepette, és jól irányzott elszólásaikból tudta meg, hogy miért zárkózott be oly hosszú időre Ákos úr és Kovács úr az irodába, és üvöltöztek egymással a személyzet füle hallatára. A harcsabajszúak fennhangon fogadásokat kötöttek, hogy Ákos úr vajon bántódás nélkül hagyja el az irodát, esetleg elbocsájtják, vagy csak levonnak a heti borraalójából, megbélyegzés, esetleg fajgyalázás címen. De Ákos úrnak nem esett bántódása. Sőt! Mintha össze is ölelkezett volna Ákos úr a csörtléjükkel követően Kovács úrral.

– Ezeknek a fajtája úgy összetart, mint kézen az ujjak.

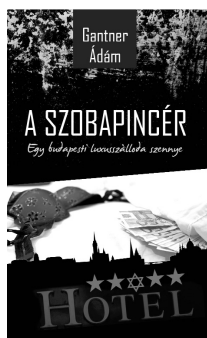
Morgolódtak és szentségeltek az ingük megbontásával a szőrös mellkasukat látni hagyó, és mellkasokon himbálózó egyen ezüstkeresztet viselő harcsabajszúak Ákos úr és Kovács úr irányába.

Ettől, a Giorgio számára szerencsétlen végkifejletű incidenstől fogva a harcsabajszú kollégák gonoszkodó tréfáinak középpontjába óhatatlanul is Giorgio került az elkövetkező három esztendőben.

Munkahelyük ellenséges hangulatától, és a rájuk

Nem véletlenül
bibszitek le.

Egy ízben
anyját is
kérdőre vonta,
hogymilyen
bibsinék
látszik-e.

SZOMBAT | ZSIDÓ KÖZÉLETI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT | 33

VÉGTELEN LEVÉL, ÖRÖK MEMENTOUL

„1984-ben egy családi Mikulás-esten 1944-es újságcikkek hullanak ki egy borítékból, az utódok megismerik a nagypapa történetét, aki a vészorszak idején Élő Gyula néven bujkált Erdélyben...”

Győri György: *Megmeneküléseim*
– *Hosszú levél unokáimnak.*

Budapesti Műhely, 2014, 336 oldal

Győri György (eredetileg Rothman György) műve második kiadás, az író 90. születésnapjára jelent meg. 1986–1998 között íródott a végtelen levél, terebélyesedő kéziratként. Az első kiadáshoz képest bővült, a somér mozgalomról azóta megjelent dokumentumok bekerültek a könyvbe és nem késett az elismerés: a szerző 2014-ben kapott oklevelet a B'nai B'rith nemzetközi zsidó szervezettől az 1944-es hamispapír-gyártásos mentőakcióban való aktív közreműködéséért.

Letehetetlen memoár a „hosszú levél unokáimnak” (mindenki unokájának, az emberiségnek).

Nem csupán egy a holokauszt emlékezések sorában, a cionista mentés-önmentés földalatti mozgalmának alapos dokumentuma: ez a mai napig nem teljesen feltárt terület. Értekezés a jókról és a rosszokról, ahogy nincsen árnyék fények nélkül. Egy túlélő kalandregénye, aki mindig egy szempillantásnyira volt a haláltól, mégis nagyvonalúan tisztán lát: dermesztő kalandjai leírásából árad a bölcsesség és az életerő.

1984-ben egy családi Mikulás-esten 1944-es újságcikkek hullanak ki egy borítékból, az utódok megismerik a nagypapa történetét, aki a vészorszak idején Élő Gyula néven bujkált Erdélyben: a hatóságok szovjet kémnek titulálták, pedig csak Palesztinába akart eljutni.

Családtörténet mártírhálalt haltakkal és túlélőkkel. A szerző Budapesten született, szülei válása után gyermekkorát az anyai birtokon, a Szabolcs-megyei Dombrádon töltötte édesanyjával, mostoha apjával és kishúgával. Egy magyar-zsidó földbirtokos család, kettős társadalmi-gazdasági beágyazódással, identitással: ahol a vallásos zsidó légkör erős magyar-szellemmel párosult. Zsidó-magyar, magyar-zsidó? Mindegy. Mózes és Petőfi jó barátként polemizál az író lelkében. Budapesten a vidékre költözött unokatestvére lakásában élt és a Hásómer Hácáir (Ifjú Örök) baloldali cionista szervezet tagjaként két-nemzetű arab-zsidó államot vizionált.

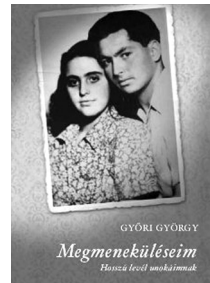
Az antifasiszta ellenállók panteonjából kimaradtak a cionisták: ez a levél az ő védőbeszédük. Szövege kortárs szemtanúktól vett forrásokból is építkezik. A cionista mozgalom kerettörténetébe beépül az író személyes vallomása. Fel-feltűnik egy-egy megmentő alakja. Csupa jó ember. Már a házmeszter is, aki két pisztolyt szerzett.

Három barát próbál az erdélyi havasokban menekülő utat építeni tagtársaiknak, míg útjaik el nem válnak. Eichmann svábhegyi villájából menekülve döntöttek úgy, hogy hamis papírokkal elrejtőznek.

Európa legnagyobb „papírhadjáratában” a hamisirat-gyártás volumene felbecsülhetetlen volt. A túlélők jó része zsidó (cionista) és nem zsidó életmentő magyaroknak köszönhetette életét. Vöröskeresztbe delegált cionisták küzdöttek az élelmi-szerszállítmányok célba juttatásáért. Fog-

lyokat szabadítottak a siralomházból és fegyveres akciókat hajtottak végre. A legkockázatosabb vállalkozás a menekülések lebonyolítása volt Románia felé.

Az író diákigazolvánnyal és levante szakaszparancsnoki igazolvánnyal bolyong fatelepeken. A dráma és a táj különös ellentéte Gyergyó égbe nyúló hegyei és szaladgáló felhőalakzatai alatt. Sepsi-szentgyörgyre utazik, hogy embercsempészt keressen. A bérkocsis átadja a rendőröknek. A szabolcsi születésű őrnagy – a „megmentő” – Auschwitzba menekíti a Gestapo elől. Birkenauban a hóhér tekintetét próbálja megfejteni. Esztergályosnak adja ki magát, Martin, a berlini fiú menti meg a lebukástól. Ám ujja egy darabkája Auschwitzban marad. Ismeretlen orvos kezeli. Auschwitzból halálmenetben Mauthausenbe kerül, ahol egy doktor átköti sebeit. „A holtak olyan sűrűn hevertek az út szélén, amilyen sűrűn álltak kétoldalt a téli álmukat alvó fák.” Hőemberekkel döcögő kísértetvonat fut a sínekben. Sváb volksbundista – meghasonlott SS – éltel hoz. „Kell-e nagyobb bizonyosság arra, hogy a jóság erősebb a gonosz-ságnál?” Mauthausen gránitköveiből emelte a náci romantika a pokol stilizált középkori várkastélyát, ám ő az alpesi túrák szépségét látja és meghallja egy halálkórú ajkáról felszálló pészachi dalt a halálkanyarban. Amerikai tankok hozzák a szabadulást és ausztriai kóborlások után a szeretetkórházban későbbi felesége menekíti az életre.

Szarka Zsuzsanna

ÉLET ÉS IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes
előfizetési díj
1 évre 18 000 Ft
Megrendelhető
a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149,
210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál
vagy fizessen elő!

Ideje van a kultúrának...

Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület,
a magyar zsidó
kultúra gazdagodá-
sáért, hagyományok
ápolásáért, a zsidó
örökség megővéseért,
a közösség összetar-
tásáért dolgozik

immár 26 éve!

 Schiller Autó Család

SCHILLER SZERVIZEK

ISO 9001:2009 szerint tanúsítva

**MÁRKASZERVIZEK ÉS TÍPUSTÓL FÜGGETLEN
SZERVIZSZOLGÁLTATÁSOK BUDAPESTEN, HAT HELYEN!**

- IV. ker. Külső Váci út 20.
- XIII. ker. Váci út 113.
- XIII. ker. Dráva u. 18-22.

- IV. ker. Fóti út 143.
- XIV. ker. M3 bevezető
- XV. ker. Szentmihályi út 142.

Csatlakozzon facebook oldalunkhoz:
www.facebook.com/mazsike1988

www.mazsike.hu

Több, mint 25 éves tapasztalat!

www.schiller.hu

Zsi Fi

IV. BUDAPESTI ZSIDÓ FILMFESTIVÁL

2015. NOVEMBER 19-22.

MŰVÉSZ MOZI

www.zsifi.org

Szervezők:

American Jewish
Joint Distribution
Committee

mazs
alapítvány

Bálint Ház
a hely, ami összeköt

JudaFest
A ZSIDÓ KULTÚRA ÖNNÉPE

Partnerek:

GOETHE
INSTITUT

BUDAPEST FILM ZRT.

MŰVÉSZ ARTMOZI

PRODUCTION
BP DDK 05
GROUP

Média-
partnerek:

A ZSIDÓ MINDENIT
Kibic
www.akibic.hu

ORIGO

9 770865 384003 15009

nka